

”Sit varten tän Jumala poltti, että täst kaupunki tulee”

Lahden kylän palo vuonna 1877 koettuna ja uutisoituna katastrofina

Toni Haavisto

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2024

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Toni Haavisto

”Sit varten tän Jumala poltti, että täst kaupunki tulee” – Lahden kylän palo vuonna 1877 koettuna ja uutisoituna katastrofina

Sivumäärä: 37

Tutkielman aiheena on Lahden kylän palo kesäkuussa 1877. Käsittelen tutkielmassa sitä, miten muistitieto välittää tuolloisten lasten kokemuksia ja miten katastrofista uutisoitiin suomenkielisessä lehdistössä kesä-heinäkuun 1877 aikana. Lähestymistapani aiheeseen on temaattinen, sillä keskityn kyseiseen katastrofiin ilmiönä yksittäisten ihmisten kokemusten ja sanomalehtien välittämien uutisten kautta. Käsittelylukujen sisällä ilmenee kronologisuutta, sillä tarkastelen muistelijoiden kokemuksia ennen paloa, sen aikana ja sen jälkeen järjestyksessä. Uutisointia koskevassa käsittelyluvussa lähestymistapani on kronologisen ja temaattisen sekamuoto. Ensin tutkin tekstien sisältämän tiedon uudelleenkäyttöä sen liikkua sanomalehdestä toiseen edeten varhaisemmin julkaistuista uutisista myöhemmin julkaistuihin. Jälkimmäisessä alaluvussa tarkastelen sitä, miten katastrofaalisuutta kuvattiin eri sanomalehtien sivuilla.

Tutkimusmenetelminä käytän kokemushistoriaa ja tekstin lähilukua. Kokemushistorian avulla tutkin, miten muistelijoiden kesken jaetut ja toisaalta joukosta erottuneet kokemukset muodostuivat. Tekstin lähilukua hyödynnän molempia alkuperäisaineistoja tarkastellessani, sillä niin muistitietoaineisto kuin uutisartikkelitkin ovat tiiviitä tekstejä, joita tulee lukea useamman kerran analyttisesti, jotta niiden merkitysmaailmaan on mahdollista syventyä. Käsittelen kokemuksia muistitietoaineiston avulla. Se on kerätty vuonna 1947, 70 vuotta palon jälkeen. Aineisto käsittää 22:n palon aikaan lapsuuttaan viettäneen asukkaan haastattelut, jotka Sirkka Porri (o.s. Lepistö) keräsi Lahti-seuran toimeksiannosta. Uutisten osalta aineistoni käsittää yhteensä 14 eri artikkelia, jotka on julkaistu kesä-heinäkuun aikana vuonna 1877 kolmessatoista eri lehdessä: uutisista 12 on suomenkielisiä ja kaksi ruotsinkielisiä, mutta nekin on myöhemmin suomennettu Emil Saksalan toimesta.

Tutkimusteni kautta selvisi, että havaittavissa oli lasten kesken jaettuja ja toistuvia kokemuksia, mutta myös yksittäisiä, joukosta eroavia kokemuksia. Välillä oli kuitenkin hankala erottaa, kertoivatko muistelijat omia lapsuuskokemuksiaan vai välittivätkö he muilta kuultua tietoa. Uutisaineiston tutkinta puolestaan osoitti, että tieto liikkui aikakaudelle tyypillisen saksijournalismin välityksellä kopioituna tai tiivistettynä sanomalehdestä toiseen. Palon katastrofaalisuutta käsiteltiin eri lehdissä eri tavoin. Katastrofaalisuus ilmeni sekä monisanaisena kuvailuna palon kauheuksista että tiiviinä osuuksina, jotka jättivät paljon lukijan oman mielikuvituksen varaan.

Avainsanat: Lahti, tulipalot, katastrofit, muistitieto, uutiset, kokemushistoria, lähiluku, tekstin uudelleenkäyttö

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Palon kokemus muistoissa	9
2.1	Kaikki alkoi Marolasta – Kokemukset hetkenä ennen paloa	9
2.2	Lahti liekkien armoilla – Kokemukset palon aikana	12
2.3	Tuhkan keskeltä kohti tulevaa – Kokemukset välittömästi palon jälkeen	16
3	Tulipalon uutisointi kesä-heinäkuussa 1877	20
3.1	Sanomalehdet toistensa lähteinä – Tiedon kulku ja kierrätys tekstin uudelleenkäytön näkökulmasta	20
3.2	Uutisten kielenkäyttö – Katastrofaalisuuden ilmeneminen lehtien sivuilla	26
4	Yhteenveto	30
	Lähteet	32

1 Johdanto

Lahti on nykyään yksi Suomen suurimmista kaupungeista, mutta vasta puolitoista vuosisataa sitten se oli vielä valtakunnan mittakaavassa vaatimaton raittikylä¹ Hollolan pitäjässä. Kesäkuun 19. päivänä vuonna 1877 tapahtui kuitenkin jotain, mikä muutti historian kulun: Lahden kylä tuhoutui tulipalossa käytännössä kokonaan ja katastrofi² piirtyi sekä aikalaisten että jälkipolvien muistiin. Tutkielmani rakentuu tapahtuman muistamisen ja palon uutisoinnin ympärille. Katastrofia edelsi Lahden historiallinen kehitys hiljalleen kasvavana kyläyhteisönä. Vähäisestä valtakunnallisesta vaikutuksestaan huolimatta Lahden merkitys oli paikallisesti kuitenkin huomattava: se oli ollut jo 1600-luvulta lähtien Hollolan suurin kylä.³ Lahden kasvua keskiajalta lähtien selittää erityisesti kaksi maantieteellistä tekijää. Kylän suotuisa sijainti vesistöjen äärellä mahdollisti matkanteon kesällä Vääkseen, talvella jopa Jyväskylään asti.⁴ Toinen, vähintään yhtä vaikuttava tekijä oli Lahden sijainti Ylisen Viipurintien varrella. Kyseinen maantie oli osa Turun ja Viipurin yhdistänyttä kulkureittien verkostoa. Lahti sattui sijaitsemaan tämän reitin puolella välissä, mikä teki siitä luontaisen levähdyspaikan. Kylän kautta haarautui myös etelä-pohjoissuuntainen kulkuväylä Porvooseen ja Savonlinnaan, joten kaikkiaan voidaan todeta, että Lahti sijaitsi maantieteellisesti strategisessa solmukohdassa.⁵

Paikkakunnan keskeisen sijainnin takia Lahteen esitettiin perustettavaksi kaupunkia ensimmäisen kerran jo 1700-luvun puolella välissä.⁶ Aloite ei kuitenkaan edennyt useista ehdotuksista huolimatta, ja vasta vuonna 1870 otettiin konkreettisempia askeleita projektin toteutumisen kannalta, kun läänin kuvernööri sai senaatilta keisarin käskyn kaupungin paikan määrittämisestä. Hanke kuitenkin kumoutui valtion haluttomuuteen maksaa maan lunastuskustannuksia ja maanomistajien järjestelyjä koskevaan vastahakoisuuteen.⁷ Koko kaupunkihanke oli vaarassa hautautua lopullisesti 1870-luvun kuluessa, kun yhteisymmärrykseen yksityiskohdista ei päästy.⁸ Kesäkuun 19. päivänä 1877 tapahtui se, mikä oli monia yhteisöjä aikaisemminkin järkyttänyt: kylä paloi tuhoutuen lähes täysin. Kylää

¹ Raittikylä tarkoittaa pitkää ja kapeaa kylää, jossa asumukset ovat riveissä yhden tai useamman pääraitin varrella. Suomen kylät, Wikipedia-artikkeli.

² Katastrofi voidaan määritellä yksilöä tai yhteisöä kohtaavaksi suuronnettomuudeksi, jolla on vakavia vaikutuksia niin ihmisiin, ympäristöön kuin omaisuuteen. Käytän tässä tutkielmassa sanoja 'katastrofi' ja 'onnettomuus' synonyymeinä, sillä se on nykykielessä yleistä. Salmi 1996, 21–22.

³ Järvinen 1965, 71.

⁴ Järvinen 1965, 31.

⁵ Seppänen & Väisänen 2022, 39, 15.

⁶ Järvinen 1965, 98.

⁷ Heinonen 1985, 13.

⁸ Hassinen 1999, 35.

kohdannutta katastrofia voidaan pitää yhtenä Lahden historian avaintapahtumista, sillä se toimi käännekohtana uuden ja vanhan elämänmuodon välillä. Palon myötä kaupunkihanke käynnistyi uudelleen, mikä johti Lahden kauppalaksi julistamiseen vuonna 1878. Alle 30 vuotta palon jälkeen, vuonna 1905 Lahti sai kaupunkioikeudet ja näin yli 150 vuotta kestänyt kaupunkihanke oli vihdoinkin saatu päätökseen.⁹

Käsittelen tutkielmassani Lahden kylän paloa kahdesta eri näkökulmasta.

Tutkimuskysymykseni koskevat sitä, miten silloiset lapset, palon silminnäkijät muistelivat tapahtumaa 70 vuotta sen jälkeen. Tarkastelen siis eri kertojien kokemuksia samaan tapaukseen liittyvistä tapahtumista analysoiden sekä jaettuina että joukosta eroavia kokemuksia. Lisäksi pohdin, miten ne syntyivät. Tutkin myös, millä tavoin katastrofista uutisoitiin kesällä 1877, eli miten sanomalehtien välittämä tieto muuttui niiden kierrättäessä tekstiä ja miten palon katastrofaalisuus lehtien sivuilla ilmeni. Tarkastelen aihettani tutkimusmetodieni kokemushistorian ja aineiston lähiluvun avulla. Päätin valita nämä menetelmät, sillä muistitietoaineistoa on mielekästä käyttää kokemushistorian kaltaista lähestymistapaa hyödyntävässä tutkielmassa, jossa mielenkiinnon kohteeksi asettuvat yksilöiden kokemukset.¹⁰ Muistot ja kokemukset limittyvät toisiinsa, sillä kokemisen voidaan ajatella olevan prosessi, jossa elämykset muovautuvat kielellisesti jaettaviksi kokemuksiksi. Näin edelleen muistot aiemmista kokemuksista vaikuttavat uusien asioiden kokemiseen.¹¹ Tekstin lähiluvun avulla syvennyn yksittäisten tekstikatkelmien merkitysmaailmaan tarkemmin, sillä niin muistitietoaineisto kuin uutisartikkelitkin ovat erityisen suppeita aineistoja, jotka vaativat useamman lukukerran kautta tapahtuvaa tekstin välittämien merkityksien tulkintaa.¹²

Alkuperäisaineistonani käytän kahdenlaisia lähteitä: muistitietoa ja sanomalehti uutisia. Päädyin tähän ratkaisuun, koska aineistot olisivat yksinään olleet liian niukkoja käytettäväksi tutkielmassa. Tutkimani muistitietoaineiston on kerännyt Sirkka Porri (o.s. Lepistö)¹³ vuonna 1947 Lahti-Seuran toimeksiannosta. Tuolloin hän sai tehtäväkseen haastatella Lahden vanhempia asukkaita, jotka olivat kokeneet niin suuret nälkävuodet, Riihimäen-Pietarin junaradan rakennusvaiheet kuin kylän palonkin.¹⁴ Paloa koskeva osuus käsittää 22:n

⁹ Seppänen 2022, 9.

¹⁰ Vehkalahti & Jouhki 2022, 367.

¹¹ Kivimäki 2019, 23.

¹² Pöysä 2015, 28–31.

¹³ Kutsun tässä tutkielmassa Porria jatkossa Lepistöksi, sillä hän käytti kyseistä sukunimeä vielä aineiston keruun ja haastattelujen tekemisen aikaan.

¹⁴ Porri 1997, 15.

keruuajana jo iäkkään lahtelaisen haastattelut. Kerätyt muistot ovat pirstaleisia ja sijoittuvat lyhyelle aikavälille, itse palopäivään sekä muutamaan sen jälkeiseen päivään. Vain harvojen haastateltujen tarkka ikä on tiedossa¹⁵, mutta heidän on kaikkien täytynyt olla lapsia tai korkeintaan teini-ikäisiä palon aikaan, sillä aineisto on kerätty 70 vuotta myöhemmin. Myöskään monen haastatellun koko nimeä ei ole ilmoitettu. Useaan kertomukseen on merkitty vain sukunimi, joten käytän itsekin heihin viitatessani kaikista sukunimiä tasapuolisuuden vuoksi. Aineistoa säilytetään Lahden museoiden (LM) perinnearkistossa (PA) osana Lahti-Seuran arkistoa, mistä sain sen käyttöni digitoituna tiedostona.

Tutkielmani toisena lähdeaineistona toimivat vuonna 1877 eri puolilla Suomea ilmestyneissä sanomalehdissä julkaistut uutiset, joissa kerrotaan Lahden palosta.¹⁶ Hakujen jälkeen aineistooni valikoitui yhteensä 14 uutista, jotka julkaistiin 13 eri lehdessä aikavälillä 20.6.–7.7.1877. Valitsin nämä kyseiset uutisartikkelit alkuperäisaineistokseni, sillä ne edustavat kattavasti sen aikaisen suomenkielisen sanomalehdistön kenttää. Kesällä 1877 Suomessa ilmestyi 14 suomenkielistä sanomalehteä.¹⁷ Päätin jättää kaksi niistä aineistoni ulkopuolelle, koska yksi ei tuonut lisäarvoa aineistooni, ja toisessa ei mainittu palosta mitään.¹⁸ Rajasin aineistoni koskemaan suomenkielisiä uutisia, sillä ne antavat lähdepohjana riittävän laajan kuvan tiedon leviämisen kontekstissa. Halusin keskittyä suomenkieliseen lehdistöön myös siksi, koska se käytti lähteenään usein suomenkielisiä lehtiä.¹⁹

Aineistooni sisältyvät yksi tiivis uutinen ja paikan päälle Lahteen saapuneen kirjeenvaihtajan laajahko raportti on julkaistu ruotsinkielisen *Helsingfors Dagbladin* sivuilla, mutta nekin on myöhemmin suomennettu. Sisällytin ne alkuperäisaineistooni, sillä niillä oli olennainen rooli muiden sanomalehtien lähteinä. Käytän tutkielmassani Emil Saksalan lehdessä *Suur-Hollola* 1–2 (1967) suomentamia versioita viitatessani alkuperäisiin uutisiin. Ajallisesti rajaan aineiston koskemaan vain noin ensimmäistä kolmea viikkoa palon jälkeen, sillä siinä ajassa uutinen katastrofista oli ehtinyt tavoittaa koko suomenkielisen lehdistön. Koska keskityn tutkielmassa tiedon leviämiseen ja siihen, miten sanomalehdet välittömästi kuvasivat palon katastrofaalisuutta tiedon tavoitettua ne, oli suppea aikarajaus tarkoituksenmukaisin. Aineistoa rajaa myös se luonnollinen seikka, etteivät lehdet palanneet aiheeseen enää

¹⁵ Yksi haastatelluista kertoo olleensa 12-vuotias, toinen ”yhdeksännel” palon syttymisen aikaan. Nurmisen ja Köllin haastattelut 1947, 7, 5, Lahden museot, Perinnearkisto.

¹⁶ Uutisia julkaisseiden sanomalehtien ilmestymiskaupungit olivat Helsinki, Hämeenlinna, Turku, Pori, Jyväskylä, Viipuri, Tampere, Joensuu, Kuopio ja Oulu.

¹⁷ Landgren 1988, 282.

¹⁸ Kyseiset sanomalehdet olivat Savonlinnalainen *Savonlinna* ja Porilainen *Länsi-Suomi*.

¹⁹ Tommila 1988, 206.

muutamaa tarkentavaa uutista lukuun ottamatta. Kaikki aineiston uutisartikkelit Emil Saksalan suomennoksia lukuun ottamatta löytyvät Kansalliskirjaston digitaalisesta kokoelmasta.

Katastrofihistoriaa ja -uutisointia on aikaisemmin Suomessa tutkittu Hannu Salmen toimittamassa artikkelikokoelmassa *Lopun alku: Katastrofien historiaa ja nykypäivää* (1996). Tulipaloa katastrofina tunteiden näkökulmasta on käsitelty viime aikoina niin ikään Salmen toimesta esimerkiksi teoksessa *Tunteiden palo: Turku liekeissä 1827* (2022). Lahden kylän paloa on kuitenkin aikaisemmin tutkittu niukasti. Onnettomuutta sivutaan monografioissa ja kokoomateoksissa, mutta koettuna tapahtumana tai katastrofiuutisoinnin näkökulmasta siitä ei ole juuri lainkaan tutkimusta. Hannu Takalan artikkeli ”Kuka poltti Lahden kylän?” teoksessa *Nuoren kaupungin pitkä historia* (1999) on käytännössä ainoa tutkimus, jossa paloa tarkastellaan lähemmin; Takala tutkii palon syytymissyytä ja selvittää, kuka tulipalon aiheutti.²⁰

Muussa tutkimuskirjallisuudessa keskitytään palon jälkivaikutuksiin enemmän kuin itse ilmiöön, mikä aiheuttaa sen, että katastrofin aikajana käydään suoraviivaisesti läpi tai siitä tyydytään esittelemään lähinnä perustiedot.²¹ Syynä tähän voi olla se, etteivät aiemmat tutkijat ole nähneet paloa itsessään merkityksellisenä tapahtumana, vaan lähinnä taloudellisen nousukauden mahdollistaneena sysäyksenä. Myös lähdemateriaalin rajallinen määrä on saattanut osaltaan vähentää tutkijoiden kiinnostusta aihetta kohtaan. Kylän vaiheista ja ihmisten arjesta siellä on sitä vastoin julkaistu kattava teos *Raittikylästä kaupungiksi – Lahden kehitys ja elämänmuodon muutos keskiajalta 1900-luvun alkuun* (2022). Kyseessä on artikkelikokoelma, joka on syntynyt vuonna 2013 suoritettujen Lahden kauppatorin arkeologisten kaivausten innoittamana.²² Suomalaisen sanomalehdistön historiaa käsittelee perusteellisesti Päiviö Tommilan toimittama kymmenosainen teossarja *Suomen lehdistön historia*.²³ Käytän tutkielmani tukena sarjan ensimmäistä osaa *Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905* (1988).

Muistitietoa lähteenä käyttävää tutkimusta tehdessä täytyy ottaa huomioon, että tutkijan tehtävänä on esittää tulkintoja menneisyydestä tuomalla esille muistelijoiden omat

²⁰ Takala 1999, 38–48.

²¹ Ks. esim. Järvinen 1965; Heinonen 1985; Repo 2022, 129–142.

²² Takala 2022, 5.

²³ Tommilaa käsittelevä Kansallisbiografian artikkeli, Meinander 2007.

näkökulmat.²⁴ Tarkoituksena ei siis ole rakentaa faktapohjaista totuutta entisyydestä, vaan ymmärtää ja analysoida muisteluhetkenä tapahtumille annettuja merkityksiä.²⁵ Tämä tekee muistitietotutkimuksesta samaan aikaan sekä mielekäästä että haastavaa, sillä tutkijan on pohdittava, miksi haastateltava henkilö muistaa asiat siten kuin muistaa ja mitä hän pitää missäkin tilanteessa kertomisen arvoisena.²⁶ Digitaalista sanomalehtiaineistoa tutkittaessa taas tulee ymmärtää, että digitoitujen lehdet eroavat painetuista sanomalehdistä. Ne ovat kuin alkuperäisten versioiden uudelleenjulkaisuja, joiden käyttö eroaa perinteisten paperilehtien lukemisesta. Digitoitujen lehtiaineistojen käyttö edellyttääkin niiden tutkijalta uudenlaista lähdekriittisyyttä, jolloin tulee pohtia esimerkiksi sitä, mitä jää digitoitujen kokoelmien ulkopuolelle.²⁷

Käyttämäni muistitietoaineisto on kerätty aikana, jolloin muistitietotutkimus ei ollut vielä eriytynyt omaksi tutkimussuuntaukseksi eikä vakiintuneita käytäntöjä tiedon keräämiseen ollut.²⁸ Muistelijoita vuonna 1947 haastatellut Sirkka Lepistökin myönsi, ettei keruuta tehdessään ollut varma, miten hänen tulisi se toteuttaa.²⁹ Tämä aiheuttaa joitakin haasteita aineiston analysoinnissa, sillä haastatelluille henkilöille ei ole esitetty tiettyä kysymyspatteria, joten kokemuksista kertominen on vapaamuotoista. He eivät osaa kiinnittää huomiotaan samoihin yksityiskohtiin eivätkä katsoa asioita haastattelijan toivomasta näkökulmasta, jolloin muistelusta tulee todistajanlausuntomaista. Tästä johtuu, että lähteet hiljenevät tunteista eikä tulkintoja kokemuksista tai niiden eroista kykene tekemään yhtä hyvin kuin strukturoidun haastattelun avulla. Toisaalta haastattelujen vapaamuotoisuus mahdollistaa sen, että vastauksista kuvastuu haastateltujen henkilökohtainen tapa kertoa havainnoistaan. Tarkkojen kysymyksenasettelujen puute antaa vastaajalle vallan keskittää huomionsa täysin omakohtaisiin kokemuksiin, minkä ansiosta muisteluista nousee esiin näkökulmia, joihin nykyaikainen, ammattimaistunut muistitietotutkimus ei välttämättä osaisi kiinnittää huomiota.

²⁴ Fingerroos & Haanpää 2006, 28.

²⁵ Kurvinen 2022, 360.

²⁶ Kalela 2006, 75.

²⁷ Hakkarainen et al. 2022, 108–109.

²⁸ Esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) keruutoiminta alkoi 1930-luvulla, mutta muuttui järjestäytyneemmäksi vasta 1960-luvulta lähtien. Muistitietotutkimus vakiintui omaksi suuntaukseksi 1980-luvun kuluessa. Ukkonen 2006, 175; Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 89–90.

²⁹ Porri 1997, 15.

2 Palon kokemus muistoissa

2.1 Kaikki alkoi Marolasta – Kokemukset hetkenä ennen paloa

Saadaksemme käsityksen siitä, millaiset olosuhteet Lahdessa vallitsivat ja miksi ne olivat suotuisat tulipalolle, tulee aluksi käydä läpi muutamia kehityskulkuja, jotka vaikuttivat kylän muotoutumiseen sellaiseksi kuin se vuonna 1877 oli. Lahden väkiluku ei kokenut paloa edeltävinä vuosisatoina mainittavia muutoksia, vaan se pysytteli läpi 1600- ja 1700-lukujen noin sadassa henkilössä.³⁰ 1800-luvun jälkimmäinen puolikas oli Suomessa suurten yhteiskunnallisten ja rakenteellisten muutosten aikaa, ja sekä maakaupan vapautuminen 1860-luvun alussa että vuoden 1868 elinkeinoasetus³¹ vauhdittivat maansisäistä muuttoliikettä. Tämä toi myös Lahteen uusia asukkaita, lähinnä kauppiaita ja muita ammatinharjoittajia, jotka asettuivat aloilleen ja loivat yritystoiminnallaan vireyttä Lahden liike-elämään.³²

Toinen merkittävä Lahteen kohdistuneen muuttoliikkeen syy oli Riihimäen ja Pietarin välinen rautatiehanke. Lahden paikkeilla junaradan rakentaminen toteutettiin nälkävuosien vuoksi hätäaputyönä vuonna 1868, mikä houkutteli paikkakunnalle tuhansia ihmisiä paremman toimeentulon perässä. Osa radanrakentajista jäikin Lahteen asumaan ja täydentämään paikallista elinkeinoelämää.³³ Palovuonna 1877 kylässä asui laskutavasta riippuen noin 500–650 asukasta. Tarkkaa lukumäärää on kuitenkin hankala arvioida ja se oli mitä luultavimmin vielä korkeampi irtolaisten suuren määrän vuoksi.³⁴

Rautatien valmistuminen ja sitä seurannut teollisuuden kasvu lisäsivät Lahden vetovoimaa. Tehtaisiin ja sahoille saapuneet työntekijät, järjestysvallan puute³⁵ ja julkea salakapakointi aiheuttivat sen, että vuoteen 1877 mennessä Lahden kylästä oli muodostunut ahdas ja levoton paikka. Minkäänlaista asemakaavaa ei ollut, eivätkä talolliset suostuneet luovuttamaan peltojaan tonteiksi. Tämän seurauksena kylänraitin varrelle syntyi sekava mökkien, hökkeleiden ja torppien kokonaisuus, ja alue slummiutui.³⁶ Kylä oli tosin rakennettu jo 1700-luvulta lähtien olemassa olleille tonteille tiiviisti siten, että eri rakennukset olivat miltei

³⁰ Järvinen 1965, 24; Heinonen 1985, 8.

³¹ Elinkeinoasetus eli ammattikuntapakon kumoaminen poisti lukuisia elinkeinoharjoituksen esteitä. Hassinen 1999, 32.

³² Hassinen 1999, 32.

³³ Huovila 2022, 128, 134.

³⁴ Heinonen 1985, 9; Takala 1999, 41.

³⁵ Vaikka kylässä oli muutamia kasakoita järjestystä ylläpitämässä, ei voida puhua organisoidusta järjestysvallasta. Perttulan haastattelu 1947, 7, LM, PA.

³⁶ Järvinen 1965, 28–29; Hassinen 1999, 33–35.

toisissaan kiinni, mikä oli omiaan kasvattamaan tulipalon riskiä.³⁷ On siis perusteltua todeta, että oli käytännössä vain ajan kysymys, milloin tiheästi rakennettua raittikylää kohtaisi suuri onnettomuus.

Kulunut viikko ennen kohtalokasta päivämäärää 19.6.1877 oli ollut Lahdessa epävakainen. Vain yksi Sirkka Lepistön vuonna 1947 haastattelemasta 22 henkilöstä joko muisti tai koki mainitsemisen arvoiseksi kertoa paloa edeltäneistä sääolosuhteista. Lapsuutensa Lahden kylässä viettäneen Aaltosen mukaan ”[I]lmat ol kylmät sil viikol [-]”.³⁸ Hän oli myös haastatelluista ainoa, joka muisti juuri palopäivänä sataneen rakeita.³⁹ Huomiot ovat mielenkiintoisia, sillä ne kertovat siitä, että havainnot ovat iskostuneet poikkeuksellisesti hänen muistiinsa kytkeytyen nimenomaan palon kokemukseen. Tämän kaltaiset välähdyksenomaisiksi kutsutut muistot ovat tyypillinen osa lapsuusmuistoja, ja ne muodostuvat usein tunnepitoisesti latautuneiden tilanteiden yhteydessä.⁴⁰ Ei ole tavatonta, että juhannuksen tienoilla sataa rakeita, joten vuonna 1877 on saattanut yleisesti ottaen olla kylmä alkukesä. Palon todistaminen on täten voinut edesauttaa Aaltosen kokemuksen muodostumista muistoksi, ja hän on siten yhdistänyt kylmät säät erityisesti paloon.

Haastateltujen arvioissa siitä, milloin katastrofi tarkalleen ottaen tapahtui, esiintyi muutamia erilaisia näkemyksiä; yhteensä kuusi henkilöä joko muisti tai koki aiheelliseksi kertoa likimääräisen tai tarkan ajankohdan. Neljä heistä – Talvinen, Grönqvist, Lindqvist ja Aaltonen – päätteli, että kylä paloi juhannusviikolla tai kesäkuussa ylipäänsä. Talvinen perusteli tätä sillä, että kyläläiset olivat peltotöissä.⁴¹ Grönqvist taas kertoi, etteivät kylän väet olleet vielä heinätoissa, joten oli oltava juhannusaika.⁴² Lindqvist ja Aaltonen järkeilivät kylän palaneen juhannusviikolla, sillä talojen väet olivat silloin hajottamassa lantoja.⁴³ Johtopäätökset ovat kiinnostavia, sillä palon ajankohta pääteltiin vertaamalla sitä tiettyinä aikana tehtyihin töihin. Tästä käy ilmi maanviljelyn merkitys: samat vaiheet toistuivat vuosittain samoihin aikoihin niinkin tarkasti, että käynnissä olleen työvaiheen perusteella oli mahdollista ajoittaa päivämäärä jopa viikon tarkkuudella. Maanviljelyn voidaan siis todeta olleen aikalaisille

³⁷ Vesala 1999, 209.

³⁸ Aaltosen haastattelu 1947, 4, LM, PA.

³⁹ Aaltosen haastattelu 1947, 4, 6, LM, PA.

⁴⁰ Vehkalahti & Jouhki 2022, 379.

⁴¹ Talvisen haastattelu 1947, 4, LM, PA.

⁴² Grönqvistin haastattelu 1947, 4, LM, PA.

⁴³ Lindqvistin ja Aaltosen haastattelut 1947, 4, LM, PA.

paljon enemmän kuin pelkkä elinkeino: se oli elämäntapa, joka määräitti vuoden kierron lisäksi ajan kokemista.

Arkeologi Hannu Takalan mukaan tiistai 19. kesäkuuta vuonna 1877 valkeni Lahdessa aurinkoisena, mutta tuulisena. Aikuiset ja muut peltotöihin kykenevät olivat tavalliseen tapansa lähteneet jo aamuvarhaisella kylää ympäröiville pelloille tai järven rantaan töihin.⁴⁴ Myös muistelijat olivat yksimielisiä siitä, että kylän työväki oli ehtinyt poistua kukin tahoilleen päivän askareisiin aamulla ennen kuin tulipalo syttyi.⁴⁵ Haastatelluista Aaltonen muisti olleensa yksin kotona vanhemman sisaruksensa hoidettavana.⁴⁶ Marolan ja Nurmisen mukaan oli yleistä, että lapset viettivät päivät yksin kotona sillä välin, kun vanhemmat olivat töissä.⁴⁷ Nämä muistot ovat merkittäviä, sillä ne kertovat käytännöistä, jotka kyläyhteisössä vallitsivat. Lasten yksinolo kotona koettiin normaaliksi järjestelyksi, koska muistelijat vain mainitsivat sen ohimennen. Se, että lapset olivat päivät yksin kotona ilman vanhempien valvontaa, myötävaikutti epäilemättä siihen, miksi palo ylipäätään syttyi.

Lahden kylän palo sai alkunsa noin yhdeksän aikaan aamulla tunnetun lahtelaisen, kapteeni August Fellmanin omistamasta Ali-Marolan talosta, jossa siihen aikaan asui työmiehen Mörtin perheeseen.⁴⁸ Mörtin lapset olivat jääneet monien muiden tavoin keskenään kotiin isän lähdettyä töihin.⁴⁹ Hannu Takalan mukaan on selvää, että yksi lapsista, Pauliina, päästi tulen vahingossa irti.⁵⁰ Haastateltavat olivat kautta linjan yhtä mieltä siitä, että Mörtin lapset olivat sytyttäneet palon. Kuitenkin, vaikka yhteensä kymmenen henkilöä mainitsi jotain sytyttäjäistä, puhui yhdeksän heistä vain yleisesti lapsista erittelemättä yksilöitä.⁵¹ Tämä saattaa johtua siitä, ettei syyllisen ikätoverin henkilöllisyyttä koettu merkitykselliseksi tai mielekkääksi lähteä avaamaan, vaikka se luultavasti oli aikalaisilla tiedossa. He puhuivat lapsista epämääräisenä joukkiona, jolloin kuvastuu, ettei syyllisyyttä ollut julkisesti haluttu vierittää kenenkään niskoille. Vain yksi muistelijoista, Pöysälä, mainitsi Pauliinan nimeltä.⁵² Pöysälä saattoi päätyä tähän ratkaisuun siksi, että hän mahdollisesti tunsi Pauliinan paremmin kuin

⁴⁴ Takala 1999, 41–42.

⁴⁵ Aaltonen ja Johanssonin haastattelut 1947, 4–5, LM, PA.

⁴⁶ Aaltonen haastattelu 1947, 4, LM, PA.

⁴⁷ Marolan ja Nurmisen haastattelut 1947, 6, 4, LM, PA.

⁴⁸ Takala 1999, 43, 48.

⁴⁹ Nurmisen haastattelu 1947, 4, LM, PA.

⁵⁰ Takala 1999, 48.

⁵¹ Pihlmanin, Talvisen, Grönqvistin, Lindqvistin, Marolan, Vilanderin, Nurmisen, Johanssonin ja Perttulan haastattelut 1947, 4–5, LM, PA.

⁵² Pöysälän haastattelu 1947, 4, LM, PA.

muut, eikä kokenut nimen julki tuomista epämiellyttävänä. Olihan yleisesti hyväksyty asia, ettei palo ollut kenenkään syytä.⁵³

Tuli pääsi irti Ali-Marolan talon keittiöstä.⁵⁴ Muistot syttymisyydestä vaihtelivat runsaasti, ja muistelijat esittivät syyksi lähes jokaista mahdollista tapaa, jolla tuli ylipäättään oli mahdollista päästä keittiössä karkaamaan. Syitä kerrottiin kaiken kaikkiaan viisi: Johansson ja Perttula muistivat lasten keittäneen perunoita, Nurminen puolestaan kahvia ja Pöysälä saippuarasvoja.⁵⁵ Vilanderin mukaan ”[-] jonkun lapset raappi tulitikkuja ja niin alko tulipalo”.⁵⁶ Palinin mielestä talossa oli keitetty karjanruokaa ja pesty pyykkiä.⁵⁷ Kerrotut syyt eivät todennäköisesti olleet omien kokemusten kautta muistiin siirtyneitä, vaan ne oli kuultu tuttujen ja vanhempien levittämien huhujen välittämänä tai tuotettu oman mielikuvituksen kautta. Väitteen puolesta puhuu se, etteivät haastatellut esittäneet tietoja ominaan, vaan käyttivät laajalti esimerkiksi ilmausta ”sanovat, että [-]”⁵⁸ selventääkseen tätä. Tästä voidaan vetää se johtopäätös, että liikkeellä oli kuulopuheita ja kyläläisten keskuudessa muodostui yleisesti hyväksytyjä teorioita. Myös haastateltujen mielikuvitus ja omakohtaiset läheltä piti -kokemukset tulen kanssa puuhailusta saattoivat myötävaikuttaa muistojen muotoutumiseen.

2.2 Lahti liekkien armoilla – Kokemukset palon aikana

Historiantutkija Hannu Salmen mukaan katastrofien yhteisöllinen merkitys on huomattava, sillä ne ovat aina sosiaalisia ja poliittisia tapahtumia. Katastrofi on poikkeustila, jossa pysyvät rakenteet – niin fyysiset kuin yhteiskunnalliset tukipilarit – pettävät. Se myös usein luo tutkimusmielessä mielenkiintoisen tilanteen, jossa yhteisön dynamiikka laitetaan koetukselle ja ihmiset pakotetaan tekemään yhteistyötä.⁵⁹ Tämä ilmiö on mahdollista tunnistaa myös Lahden palon tapauksessa, jolloin vailla palokuntaa tai kunnollista sammutuskalustoa ollut kylä joutui yhdistämään voimansa ja järjestämään rivinsä jonkinlaisen pelastusoperaation aikaansaamiseksi.⁶⁰ Tulipalon rajoitusmahdollisuuksien ollessa mitättömät joutuivat kyläläiset hyväksymään tilanteen ja kohtaamaan todellisuuden. Mitään ei ollut tehtävissä palon pysäyttämiseksi, joten oli keskityttävä pelastettavissa olevan irtaimiston turvaan viemiseen.⁶¹

⁵³ Takala 1999, 48.

⁵⁴ Takala 1999, 48.

⁵⁵ Johanssonin, Perttulan, Nurminen ja Pöysälän haastattelut 1947, 4–5, LM, PA.

⁵⁶ Vilanderin haastattelu 1947, 4, LM, PA.

⁵⁷ Palinin haastattelu 1947, 5, LM, PA.

⁵⁸ Ks. esim. Pöysälän ja Vilanderin haastattelut 1947, 4, LM, PA.

⁵⁹ Salmi 1996, 10.

⁶⁰ Takala 1999, 47.

⁶¹ Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14–15.

Jonkinlaista sammutustakin yritettiin, tosin huonolla menestyksellä, sillä vesi täytyi käsin nostaa syvistä kaivoista.⁶² Lahteen palon jälkeen saapuneen *Helsingfors Dagblad* -lehden kirjeenvaihtajan mukaan kyläläiset olisivat olleet liian lamaantuneita ja pelästyksissään tehäkseen sammutus- tai pelastustöitä.⁶³ Muistitietoaineisto kertoo kuitenkin muuta antaessaan varsin erilaisen kuvan koskien ihmisten toimeliaisuutta ja ponnisteluita.⁶⁴

Tulipalon rajua luonnetta tuskin voi liikaa korostaa, sillä kun tuli pääsi irti aamuyhdeksän aikaan, oli kylä käytännössä tuhkana jo iltapäivään mennessä.⁶⁵ Vaikka muistot palon ajalta ovat harvalukuisia ja fragmentaarisia luultavasti sen lyhyen keston vuoksi, tekivät haastatellut kiintoisia havaintoja siitä, miten ihmiset toimivat palon syttyä. Kyläläisten muistettiin muun muassa kantaneen tavaroitaan kylän ulkopuolelle turvaan, pelastaneen eläimiä ja yrittäneen sammuttaa paloa.⁶⁶ Jotkut saattoivat lapsia suojaan läheiselle mäelle, missä joukko miehiä oli purkamassa mökkejä siltä varalta, että liekit olisivat tavoittaneet ne. Pelastipa joku taikinatiinunkin maakuoppaan, missä se säilyi vahingoittumattomana.⁶⁷ Nämä huomiot erilaisissa tehtävissä olleista ihmisistä kertovat ensinnäkin kylän lasten eri olinpaikoista mutta myös palon välittömyyden kokemuksesta. Kantavana ajatuksena niissä kuvastuu se, että hätä oli kova, mutta jokaisella oli oma tehtävänsä. Lapset olivat passiivisia sivustaseuraajia, jotka yrittivät käsittää ja tulkita ympärillä roihuavan liekkimeren aiheuttamaa poikkeustilannetta. On kiintoisaa, että keneltäkään haastatellulta ei ollut enempää kuin yksi tai kaksi muistoa siitä, mitä ympärillä olleet ihmiset tekivät. Tämä saattaa johtua siitä, että moni vietiin viereiselle Kolkanmäelle⁶⁸ turvaan.

Kolkanmäki sijaitsee nykyisen kauppatorin kyljessä eli entisen kylän laidalla. Kuten mainittua, useimmat lapset vietiin sinne suojaan tulipalolta, joten sillä voidaan tulkita olleen olennainen rooli kokemuksissa paljon ajalta.⁶⁹ Kolkanmäki toimi siis turvapaikkana, mutta sen voidaan olettaa olleen myös tähytyspaikka, josta paloa havainnoitiin turvallisen välimatkan päästä. Muistoja palon katselusta ei alkuperäisaineistossa ilmennyt, mutta palavan kylän katseleminen mäeltä on täytynyt olla vaikuttava elämys lapsille. Kokemus saattoi olla

⁶² Lindqvistin haastattelu 1947, 5, LM, PA.

⁶³ Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 15.

⁶⁴ Takala 1999, 42.

⁶⁵ Johanssonin haastattelu 1947, 7, LM, PA; Emil Saksala, Lahden kylä paloi eilen melkein kokonaan, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14.

⁶⁶ Rissasen, Palénin, Nurmisen ja Grönqvistin haastattelut 1947, 5–7, LM, PA.

⁶⁷ Marolan, Köllin ja Rynäsen haastattelut 1947, 5–6, LM, PA.

⁶⁸ Kolkanmäki sai aikanaan nimensä siitä, että sieltä kuului riihenpuinnista aiheutunutta kolkaamista. Nykyisin mäellä sijaitsee Ristinkirkko. Järvinen 1965, 175.

⁶⁹ Aaltosen, Marolan, Tammiston ja Nurmisen haastattelut 1947, 6–7, LM, PA.

uhkaavakin, muttei välttämättä konkreettisesti vaarallinen; olivathan lapset mäellä suhteellisen hyvässä turvassa. Kolkanmäellä oli myös mökkejä ja torppia, ja sen asukkaille⁷⁰ kokemus palosta on väistämättä ollut lievempi, sillä heidän asuntonsa ja irtaimistonsa olivat suojassa liekeiltä. Lapsilla oli Kolkanmäellä myös vastuuta. Tilanteen seuraamisen lisäksi heidät laitettiin Tammiston mukaan vahtimaan mäelle pelastettua irtaimistoa sillä välin, kun vanhemmat olivat sammutustoimissa.⁷¹ Tämä vaikutti mahdollisesti kokemukseen ja sai lapset tuntemaan itsensä merkityksellisiksi toimijoiksi osana yhteistä operaatiota, jolla kylä pyrittiin pelastamaan. Tammisto puhui useiden lapsien suulla käyttäessään ilmausta ”me lapset”⁷², joten kokemus vastuuntuntoisena vahtina toimimisesta saattoi olla jaettu paikalla olleiden lasten keskuudessa.

Kylä siis paloi vauhdikkaasti, mutta kysymys siitä, miksi se koettiin mahdolliseksi, on mielenkiintoinen. Nopean palon mahdollistaneiksi tekijöiksi muistelijat antoivat joko tuohi- ja olkikattoisten rakennusten täyttämän ahtaan kylän, huonosti onnistuneen sammutuksen yhdistettynä puutteellisiin sammutusvälineisiin tai kovan myrskytuulen.⁷³ Varmasti näiden kaikkien tekijöiden yhteisvaikutus sai aikaan kylän nopean tuhoutumisen, mutta on kiintoisaa, miten kukin haastateltu ikään kuin valitsi näistä vaihtoehdoista jonkun edustamaan omaa näkökantaansa. Saattaa siis olla, että muistelijat valitsivat kerrottavaa tunnetusta tarinavarannosta. Tämä ilmentää esimerkiksi historioitsija Joan W. Scottin esittämää ajatusta siitä, että kieli on kokemuksen tuottaja ja erottamaton osa sitä.⁷⁴ Muistot paloa edistäneistä tekijöistä kytkeytyivät tiiviisti katastrofin kokemiseen, joten ne selittävät osaltaan, miksi itse palon ajalta on niin vähän muistoja. Koska Alessandro Portellin mukaan muistitieto kertoo enemmän tapahtumien merkityksistä kuin itse tapahtumista, voidaan tehdä johtopäätös, että muistelijat kokivat nimenomaan myrskytuulen osallisuuden tulipalon nopeassa leviämisessä merkitykselliseksi yhteensä yhdeksän haastatellun painotettua sitä.⁷⁵

Laurén ja Jaago huomauttavat, että katastrofeihin liittyvät kokemukset ovat yleisesti ottaen vaikeita, ja niiden sanoittaminen voi olla hankalaa, myös pitkän ajan kuluttua

⁷⁰ 22 haastatellusta henkilöstä kaksi, Tammisto ja Talvinen kertoivat asuneensa Kolkanmäellä, joten siellä voidaan olettaa olleen jonkin verran asukkaita. Tammiston ja Talvisen haastattelut 1947, 6, 8, LM, PA.

⁷¹ Tammiston haastattelu 1947, 6, LM, PA.

⁷² Tammiston haastattelu 1947, 6, LM, PA.

⁷³ Johanssonin, Grönqvistin, Lindqvistin, Marolan ja Talvisen haastattelut 1947, 5–7, LM, PA.

⁷⁴ Scottin ajatukset liittyvät 1900-luvun jälkipuoliskolla humanistisissa tieteissä tapahtuneeseen paradigman muutokseen, kielelliseen käänteeseen. Kivimäki Scottista, Kivimäki 2019, 16.

⁷⁵ Portelli 2006, 55; Köllin, Talvisen, Aaltosen, Marolan, Ryynäsen, Rantalan, Nurmisen, Johanssonin ja Palènin haastattelut 1947, 5–7, LM, PA.

tapahtumahetkestä. Negatiivisten tunteiden, kuten pelon vaikutusta ihmisen kykyyn kielellistää kokemaansa ei tule väheksyä.⁷⁶ Siitä huolimatta, tai ehkä juuri sen takia onkin alkuperäisaineiston siitä pitkälti vaietessa mielekästä pohtia, kokivatko kylän lapset tulipalon aikana pelkoa. Ilmassa oli luultavasti ainakin hämmennystä ympärillä vallinneen hätätilanteen vuoksi, sillä lapset eivät todennäköisesti olleet kokeneet ennen mitään samanlaista. Kukaan ei kuitenkaan ollut välittömässä hengenvaarassa, joten paniikki tai pelko eivät kuvastuneet muistelijoiden kertomuksissa. Haastatelluista Pihlman muisti: ”Meidän [–] palvelija sano, että kylä palaa. Meitä lapsia nauratti kovasti ja me sanottiin, että mennä kattoon”.⁷⁷ Tämä kertoo siitä, ettei katastrofia välttämättä ymmärretty täysin. Muistojen kautta kuvastuu lapsenomaisen ja naiivin suhtautuminen arjesta poikkeavaa tapahtumaa kohtaan. Se käsitettiin enemmän mielenkiinnon ja uteliaisuuden kuin pelon kautta.

Haastatellut vaikuttivat muutenkin suhtautuneensa jopa huolettomalla asenteella paloon. Tämä voi mahdollisesti johtua traumateorian⁷⁸ mukaisesti siitä, että kertoja traumaattisia tilanteita muistellessaan välttää tunteiden ilmaisua, jolloin kerronta muuttuu raporttimaiseksi.⁷⁹ Todennäköisempää kuitenkin on, että kyse oli haastattelujen rakenteesta. Tarkemmilla kysymyksenasetteluilla haastatelluista olisi saatu enemmän irti. He eivät välttämättä osanneet sanoittaa tunteitaan tai kokemuksiaan, vaan tyytyivät vain kuvailemaan sitä, mitä näkivät ja tekivät. Palon jälkeen alkanut taloudellinen nousukausi⁸⁰, sitä seurannut elintason parantuminen ja muut positiiviset muutokset saivat luultavasti aikaan sen, että aika niin sanotusti kultasi muistot. Paloa ei muisteltu enää 70 vuotta myöhemmin niin dramaattisesti kuin se oli tapahtumahetkellä koettu, sillä tunnetusti muistelupuheessa rakennetaan eletty ja koettu lapsuus uudestaan suhteessa nykyhetkeen.⁸¹ Tämä prosessi oli epäilemättä hämärtänyt haastateltujen muistoja, eikä negatiivisia kokemuksia ollut ehkä vain mahdollista enää saavuttaa.

⁷⁶ Laurén & Jaago 2022, 160–161.

⁷⁷ Pihlmanin haastattelu 1947, 5, LM, PA.

⁷⁸ Traumateoria on sosiologian ja kirjallisuudentutkimuksen piirissä kehitelyyn kulttuurisen trauman käsitteeseen pohjautuva teoria, jossa korostuu erityisesti trauman kollektiivinen luonne. Laurén & Jaago 2022, 162.

⁷⁹ Laurén & Jaago 2022, 164.

⁸⁰ Heinonen 1985, 15.

⁸¹ Vehkalahti & Jouhki 2022, 377.

2.3 Tuhkan keskeltä kohti tulevaa – Kokemukset välittömästi palon jälkeen

Lahden kylän suurelta osin tuhonnut tulipalo oli nopeasti ohi: eri lähteiden perusteella voidaan määrittää, että tulimyrsky laantui noin kello 14–15.⁸² Seuraavaan päivään asti oli vielä jonkin verran jälkipaloa, mutta muuten koko kyläyhteisöä järkyttänyt katastrofi oli tuhonnut suurimman osan asumuksista ja omaisuudesta ihmisten silmien edessä vain muutamassa tunnissa.⁸³ Näky oli murheellinen, esimerkiksi Aaltonen kuvasi sitä osuvasti: ”Muistan, että toisena päivänä ol tuul viel sama ja piiput olvat enää pystyssä”.⁸⁴ Palènin mukaan ”[P]aljait raunioit ja palaneit elukoit vaan näki seuraavana päivänä”.⁸⁵ Ilmassa oli varmasti epäuskoa onnettomuutta kohtaan ja varsinkin lasten keskuudessa kykenemättömyyttä ymmärtää, mitä oli juuri tapahtunut. Koskaan ei saada tietää, miten suuri henkilökohtainen järkytys se kullekin muistelijalle oli. Kuitenkin se, miten lapset muistelivat palon jälkeen tekemiään asioita, antaa joitain viitteitä siitä, miten he kokivat palon jälkeisen välittömän ajan.

Palon jälkeisenä päivänä, kun ensijärkytyksestä oli selvitty, ei kylästä ollut paljoa jäljellä. Liekkimeri oli säästännyt vain muutamia taloja, jotka sijaitsivat syttymispaikan Ali-Marolan pohjoispuolella.⁸⁶ Kylä oli siis kirjaimellisesti hävinnyt kuin tuhka tuuleen, ja asukkaiden mielialan voidaan olettaa väkisin olleen matalalla heidän kohdattuaan ankean todellisuuden. Haastatellut muistivat palon jälkeisinä päivinä poimineensa nappeja ja kahvipapuja kauppojen raunioista ja katselleensa raunioitunutta kylää miesten vielä suorittaessa jälkisammutusta.⁸⁷ On mielenkiintoista, että kaikissa edellä mainituissa muistoissa tuotiin esiin nimenomaan rauniot. Tämä voi johtua siitä, että raunioiden kautta katastrofin tuhot nähtiin konkreettisesti ja niistä muodostui välähdyksenomaisia muistoja – olivathan tilanteet varmasti emotionaalisesti latautuneita.⁸⁸ Kahvipapujen keräämistä raunioista harrastanut Grönqvist ja nappeja poiminut Pihlman puhuivat monien lasten suulla käyttäessään me-muotoa, joten elintarvikkeiden ja tavaroiden keräily tuhkan seasta oli ainakin jossain määrin yhteiseksi koettu kokemus lasten keskuudessa.⁸⁹

⁸² Ks. esim. Johanssonin haastattelu 1947, 7, LM, PA; Takala 1999, 43.

⁸³ Nurmisen haastattelu 1947, 9, LM, PA.

⁸⁴ Aaltosen haastattelu 1947, 9, LM, PA.

⁸⁵ Palènin haastattelu 1947, 9, LM, PA.

⁸⁶ Takala 1999, 44.

⁸⁷ Pihlmanin, Grönqvistin ja Palènin haastattelut 1947, 8–9, LM, PA.

⁸⁸ Vehkalahti & Jouhki 2022, 379.

⁸⁹ Grönqvistin ja Pihlmanin haastattelut 1947, 8, LM, PA.

Palolla oli muutenkin katastrofaaliset seuraukset. Ihmisten asuntojen tuhoutumisen lisäksi kotieläimiä kuoli ja taloudellisten vahinkojen laajuus alkoi vasta selvitä. Palon katastrofaalisuus näkyi eritoten siinä, miten kotinsa ja omaisuutensa menettäneet joutuivat evakkoon naapurien ja tuttujen luo. Myös säästyneitä latoja ja riisiä käytettiin yleisesti väliaikaisina asumuksina.⁹⁰ Yhteensä yhdeksän haastateltua maalasi muistoissaan kuvan tästä lohduttomasta todellisuudesta, joka lastenkin tuli kohdata.⁹¹ Näin monen haastatellun merkitykselliseksi kokemat muistot asunnottomista ihmisistä kertovat vahvasta yhteisestä kokemuksesta. Onneksi kuolonuhreilta vältyttiin ja oli kesäaika, jolloin esimerkiksi ladoissa asuminen oli siedettävämpää.⁹² Nämä seikat ainakin osittain lievensivät katastrofin kokemusta, mutta täytyi olla lapsillekin kova paikka aloittaa elämä uudestaan tyhjästä.

Yhteisöllisyys oli tärkeä osa katastrofista selviytymistä. Kyläyhteisön kokoavana voimana on todennäköisesti ollut yhteisön tuki, sillä ihmiset tunsivat naapurinsa ja muut asukkaat hyvin. Kaikkensa menettäneen yhteisön jäsenten toisilleen tarjoama apu toimi Lahdessa vuonna 1877 voimavarana, josta ammennettiin toivoa hädän hetkellä. Erityisen hyvin tämä kuvastui Pihlmanin muistoissa. Hän oli yksi harvojen palosta säästyneiden talojen lapsista ja kertoi näin:

Meilän talokin (=Reuna) tul ihan täys väkee sen palon jälkeen. Molemmista Paavoloist tulvat meille ja Anttilast, Rahikast ja Kurtilt. Anttilas oli ollu juur ryynivellipata tulel ja senkin toivat meille korennolla kantain ja keittivät loppuun. Jollakin toisella perheellä oli taikina ja se leivottiin sitten meillä.⁹³

Muistosta heijastuu, että kyläläisten hätä oli yhteinen ja vähästäkin ruoasta jaettiin toisille. Vielä pystyssä olleiden talojen perheet kokivat varmasti myötätuntoa kaiken irtaimistonsa menettäneitä naapureita kohtaan, ja yhteistyö sujui mutkitta. Myös se, että asuntonsa menettäneet pääsivät muiden taloihin asumaan, ilmensi yhteisöllisyyttä. Kokemus palon aikaansaamista tuhoista ei varmaankaan ollut Pihlmanille ja muille palamattomien talojen lapsille yhtä konkreettinen kuin niille, joilla ei ollut enää kotia – olihan Pihlmanilla vielä oma katto päänsä päällä. Katastrofin seuraukset tulivat kuitenkin lähelle, kun evakkoon lähteneet naapurit saapuivat hakemaan turvaa Reunan talosta.

⁹⁰ Perttulan ja Köllin haastattelut 1947, 7–8, LM, PA; Takala 1999, 43.

⁹¹ Köllin, Lindqvistin, Aaltosen, Marolan, Rantalan, Nurmisen, Johanssonin, Perttulan ja Palènin haastattelut 1947, 8–9, LM, PA.

⁹² Takala 1999, 43.

⁹³ Pihlmanin haastattelu 1947, 8, LM, PA.

Yhteisöllisyydestä huolimatta kokemukset katastrofista selviytymisestä erosivat jonkin verran. Pihlmanin lisäksi myös Aaltonen koki, että ”[E]i tääl kuitenkaan ollu ruoasta puutetta”.⁹⁴ Se, että ravintoa oli riittävästi saatavilla, auttoi varmasti katastrofista selviytymistä. Lindqvist taas kertoi omasta kokemuksestaan näin: ”Ihmiset hakivat palon jälkeen kortteereja toisista taloista ja ladoista. Ei ollu kellään liikoja ruokaa eikä vaatettakaan”.⁹⁵ Nämä luonteeltaan päinvastaiset muistot ovat kiinnostavia, sillä ne osoittavat kokemusten eronneen dramaattisesti näennäisesti eheän yhteisön sisällä. Siihen, että Lindqvist koki ruoan määrän riittämättömäksi, saattoi vaikuttaa hänen sosioekonominen asemansa ja perheensä menetykset palossa, mutta myös ulkopuolisilla tekijöillä oli kenties vaikutusta kokemukseen. Vallitsevaa tilannetta oli voitu tuskastella ja ehkä liioitellakin, jolloin hänelle muodostui käsitys tilanteesta vakavampana kuin se todellisuudessa oli. Tietenkin on myös mahdollista, että Lindqvistin perheellä oli todellinen pula ruoasta, jos se vietti kesän esimerkiksi ladossa, eikä mennyt muille evakkoon.

Epätietoisuus tulevaisuudesta oli todennäköisesti kokemus, jonka niin lapset kuin aikuiset jakoivat. Siitä ei kuitenkaan ollut havaittavissa viitteitä muistitietoaineistossa. Tämä on harmillista, sillä se oli luultavasti paljon keskusteltu aihe, ja yhdisti asukkaita. Turussa, joka paloi 50 vuotta aikaisemmin, oli havaittavissa samanlaista epätietoisuutta.⁹⁶ Haastatellut eivät muistaneet tai kokeneet merkitykselliseksi kertoa siitä, mutta vanhemmat oletettavasti yrittivät rauhoitella lapsiaan, vaikka heilläkään tuskin oli tietoa siitä, miten elämä kylässä jatkuisi. Tulevaisuudennäkymät olivat epävarmat, sillä pitkään vireillä ollutta kaupunkiasiaa oltiin hylkäämässä ennen paloa.⁹⁷ Kuitenkin joitain visioita tulevaisuuteen heti katastrofin jälkeen jo oli: Ronnilan mukaan ”[K]un maaherra kävi palon jälkeen tarkastamas paikkoja, sano Saksalan isäntä sille, että sit varten tän Jumala poltti, että täst kaupunki tulee”.⁹⁸ Ehkä tuo läänin kuvernöörin vierailu oli vihje joillekin asukkaille siitä, että paikkakunnalla tulisi olemaan toivoa tulevaisuudessa.

Jos epätietoisuus ei aineistossa kuvastunut, niin kova into jälleenrakentaa tuli esille sitäkin selvemmin. Haluttiin, että elämä palaisi vanhoihin uomiinsa mahdollisimman pian. Yhteensä seitsemän haastateltua toi ilmi, miten kyläläiset tarmokkaasti ja nopealla tahdilla alkoivat

⁹⁴ Aaltosen haastattelu 1947, 9, LM, PA.

⁹⁵ Lindqvistin haastattelu, 8, LM, PA.

⁹⁶ Salmi 2022, 125.

⁹⁷ Hassinen 1999, 35.

⁹⁸ Ronnilan haastattelu 1947, 8, LM, PA.

nostaa kylää tuhkasta.⁹⁹ Muistelukerronnassa elettyä elämää usein juonellistetaan ja eri tapahtumien merkityksiä pohditaan suhteuttamalla niitä nyky- tai tässä tapauksessa kerrontahetkeen.¹⁰⁰ Kyläläisten toimeliaisuus on voinut vaikuttaa positiivisesti lasten kokemuksiin palon jälkeisestä ajasta ja lieventää katastrofin mittasuhteita. Se on näin haastatteluhetkellä suhteutettu muihin elämänkulun varrella tapahtuneisiin dramaattisiin käännteisiin, kuten talvi- ja jatkosotaan sekä henkilökohtaisiin tapahtumiin. Tietenkään lapsuudessa tapahtunut kaukainen katastrofi ei ollut yhtä konkreettisesti haastateltujen muistoissa enää 70 vuoden jälkeen. Kuten Vehkalahti ja Jouhki toteavat, lapsuusmuistot määrittävät aikuisuuden kautta, eikä lapsuuden maailmaa ole mahdollista täysin eristää aikuisen muistoista samanlaisena kuin se on joskus ollut.¹⁰¹

Jäljelle jää vielä koko aineiston läpi kantanut ajatus muistojen kerrostuneisuudesta ja niiden luonteesta. Kyse on siitä, rakentuivatko muistot omien kokemusten vai toisilta kuullun tiedon perusteella. Lapsuuden kokemusten tutkiminen voidaan nähdä ongelmallisena, sillä on väistämättä epävarmaa, kuinka paljon haastatellut varsinaisesti muistivat omista kokemuksistaan ja kuinka paljon he toisaalta välittivät vanhempiensa ja muiden ulkopuolisten muistitietoa.¹⁰² On siis tärkeää erotella ja yrittää tunnistaa, toimivatko lapset viestien, tarinoiden, oletusten ja mielipiteiden tulkkeina vai itsenäisinä kokijoina ja toimijoina. Ajoittain tämän erottaminen oli helppoa muistelijoiden itse mainitessa, että kyse oli yleisesti puhutusta tiedosta, mutta välillä haastateltujen esimerkiksi muistellessa palon syyttäjiä ei ollut varmuutta siitä, kenen suulla puhuttiin.¹⁰³ Tunnistamisen ollessa aika ajoin mahdotonta, voidaan esittää näkemys, että tiedon alkuperällä ei ole niinkään väliä. Koska henkilökohtaiset totuudet sulautuivat väkisinkin jaettuihin mielikuviiin, voidaan Alessandro Portellia seuraten päätellä, että tiedon kerrostuneisuus muuttui lopulta kokemuksiksi.¹⁰⁴ Tällaisena mennyt todellisuus muistettiin. Se oli kokonaisuus, johon oli erottamattomalla tavalla limittynyt sekä omia kokemuksia että muilta lainattua tietoa.

⁹⁹ Pihlmanin, Talvisen, Sivènin, Aaltosen, Nurminen, Johanssonin ja Palènin haastattelut 1947, 8–9, LM, PA.

¹⁰⁰ Vehkalahti & Jouhki 2022, 384.

¹⁰¹ Vehkalahti & Jouhki 2022, 380.

¹⁰² Vehkalahti & Jouhki 2022, 367.

¹⁰³ Ks. esim. Pihlmanin, Talvisen ja Grönqvistin haastattelut 1947, 4, LM, PA.

¹⁰⁴ Portelli 2006, 54.

3 Tulipalon uutisointi kesä-heinäkuussa 1877

3.1 Sanomalehdet toistensa lähteinä – Tiedon kulku ja kierrätys tekstin uudelleenkäytön näkökulmasta

Vuonna 1877 Suomessa ilmestyi yhteensä 29 sanomalehteä, joista 15 oli ruotsinkielisiä ja 14 suomenkielisiä.¹⁰⁵ Käsittelyluvun alkuperäisaineistona toimivat 12 suomenkielistä sanomalehteä edustavat siis laaja-alaisesti sen aikaisen suomenkielisen lehdistön kenttää. Vaikka *Helsingfors Dagblad* oli ruotsinkielinen lehti, täytyi se silti sisällyttää alkuperäisaineistoon, sillä se toimi journalistisena esikuvana ja tärkeänä lähteenä muille lehdille.¹⁰⁶ Suomenkielisen sanomalehdistön toimintatavat ja käytännöt olivat 1870-luvulla varsin erilaisia nykypäivään verrattuna. Usein artikkeleissa ei ollut varsinaisia otsikoita, vaan niiden roolia toimittivat lihavoidut avainsanat tai -lauseet. Lähdeviitemerkinnät olivat epämääräisiä, usein olemattomia. Alkuperämerkintöjen puute kytkeytyi vahvasti saksijournalismiin, eli toimintaan, jossa sisältöjä leikattiin suoraan toisesta julkaisusta toiseen.¹⁰⁷ Toisaalta tiedon kopioiminen oli hyväksytty ja tavanomainen tapa koota uutisia, eikä pienemmällä, maakunnissa ilmestyneillä sanomalehdillä välttämättä ollut resursseja hankkia tietoa muita väyliä pitkin.¹⁰⁸ Toimittajien nimiäkään ei lehdissä mainittu, joten kokonaisuutena suomalaisen lehdistön toiminnan voidaan todeta olleen anonyymimpää, suoraviivaisempaa ja lähdekritiikittömämpää nykyajan käytäntöihin verrattuna.

Uutisvälityksen keinot vaihtelivat 1870-luvulla: on paradoksaalista, että ulkomailta tulleet uutiset olivat usein kotimaisia tuoreempia lennättimen välityksellä kulkeneiden sähkösanomien ansiosta. Suomenkieliset maakuntalehdet joutuivat paljolti tyytymään postitse kulkeneisiin sanomalehtiin. Vain harvat paikkakunnat hyötyivät lennätinasemista, sillä vaikka lennätinverkko oli ollut olemassa jo 1850-luvulta lähtien, palveli se lähinnä sotilaskäytössä.¹⁰⁹ Sähkeet olivat myös kalliita, eikä vähäisempiä maakunta uutisia nähty tarpeeksi rahanarvoisina.¹¹⁰ Perinteinen tiedonvälitys oli lennättimeen verrattuna hidasta, mutta sekin oli kuluneina vuosikymmeninä kehittynyt. 1860-luvulla alkanut postivuorojen lisääntyminen ja rautatieverkoston kasvaminen postin tärkeimmäksi jakelukanavaksi mahdollistivat tiedon

¹⁰⁵ Landgren 1988, 281–282.

¹⁰⁶ Landgren 1988, 296–297.

¹⁰⁷ Landgren 1988, 392; Tommila 1988, 205–207; Rantala et al. 2019, 54.

¹⁰⁸ Rantala et al. 2019, 60.

¹⁰⁹ Landgren 1988, 390, 232.

¹¹⁰ Oiva et al. 2019, 395.

entistä nopean kulkeutumisen myös syrjäisiin maaseutupaikoihin.¹¹¹ Voidaan todeta, että 1870-luvulla oltiin tiedonvälityksen suhteen uuden aikakauden kynnyksellä, jolloin sekä vanhat että uudenaikaiset tavat välittävät tietoa elivät rinnakkaiseloa.

Kun lapset vielä penkoivat kauppohenkinen raunioita erilaisten löytöjen toivossa ja kummastelivat tuhkakki palaneen kylän jäänteitä, olivat ensimmäiset tiedot Lahtea kohdanneesta katastrofista jo ehtineet lähteä leviämään ympäröiviin kaupunkeihin. Tiedonkulkuketjun käynnistäjänä voidaan pitää ainakin *Helsingfors Dagbladin* käyttämää nimettömäksi jäänyttä kirjeenvaihtajaa.¹¹² Informaation nopea liikkeellelähtö lennättimen avulla jo palopäivän aikana mahdollisti sen, että ensimmäiset sanomalehdet Helsingissä pääsivät uutisoimaan tapahtumasta seuraavana päivänä 20.6.¹¹³ Vaikka kirjeenvaihtaja näytteli pääosaa katastrofin alkuperäisessä uutisoinnissa, täytyy muistaa, että myös hänen oli saatava tietonsa jostain. Onnettomuuskuvaudet ovat aina käyttäneet hyväkseen silminnäkijähavaintoja, mutta Lahden palon tapauksessa heidän roolinsa korostui. Koska kirjeenvaihtaja teki juttunsa silminnäkijöitä haastatellen¹¹⁴, voidaan sanoa, että lahtelaiset itse olivat kaiken uutisoinnin alkuperäinen lähde ja heidän kokemuksensa määrittivät lukijoille katastrofista välittyneitä vaikutelmaa.

Aivan ensimmäiseksi tieto siis kulki sähkeenä Lahdesta Helsinkiin 19.6., missä esimerkiksi *Uusi Suometar* uutisoi seuraavana päivänä tiiviisti:

Lahden kylä on palanut! Eilen k:lo 9 aamupuolella pääsi walkea walloilleen Lahden suuressa ja tiheään rakennetussa kylässä, lähellä samannimistä rautatien-pysäyspaikkaa, ja kolmen tunnin kuluttua oli noin 40 taloa porona. Kowa tuuli teki kaikki sammutustoimet tyhjiksi; waan neljä taloa kuuluu pelastuneen.¹¹⁵

Uusi Suometar oli levikiltään valtakunnallinen ja toimi useiden maakuntalehtien tiedonlähteenä. Sen toimitus käytti itse lähteenään usein *Helsingfors Dagbladia*, mutta tässä tapauksessa se oli mahdotonta, sillä molempien lehtien uutiset julkaistiin 20. päivän numeroissa.¹¹⁶ Sisällöllisesti uutinen oli tynkä ja koostui vain suuripiirteisimmistä

¹¹¹ Landgren 1988, 275–276.

¹¹² Sama kirjeenvaihtaja toimi mahdollisesti tiedonantajana myös *Uudelle Suometarelle* ja *Morgonbladetille*. Tätä ei kuitenkaan voida todistaa henkilön anonymiteetin vuoksi.

¹¹³ Ks. esim. Emil Saksala, Lahden kylän palo, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14; Lahden kylä on palanut! *Uusi Suometar* 20.6.1877.

¹¹⁴ *Helsingfors Dagblad* julkaisi palosta kaksi uutista, 20.6 ja 21.6. Asiasta ei luultavasti raportoinut molemmilla kerroilla sama henkilö: on mahdollista, että mihinkään lehteen sitoutumaton nk. maaseutukirjeenvaihtaja tiedotti tapahtuneesta 20. päivä Helsinkiin, ja vasta seuraavana päivänä paikan päälle Lahteen saatiin lehden vakinainen kirjeenvaihtaja. Joka tapauksessa molemmat uutiset koostettiin silminnäkijöiden tietojen perusteella. Ks. Landgren 1988, 373; Takala 1999, 46.

¹¹⁵ Lahden kylä on palanut! *Uusi Suometar* 20.6.1877.

¹¹⁶ Landgren 1988, 321, 297, 390.

perustiedoista, jotka olivat välittömästi palon jälkeen havainnoitavissa. Tämä ja *Helsingfors Dagbladin* jonkin verran laajempi artikkeli¹¹⁷ toimivat lähtölaukauksina tiedonkululle, jolloin sen matka maakuntiin rautateitä ja muita postireittejä pitkin alkoi. Alkuperäisistä lähteistä on vielä mainittava *Suomalainen Wirallinen Lehti*, joka julkaisi uutisen palosta helsinkiläiseksi lehdeksi verrattain myöhään, kesäkuun 21. päivä.¹¹⁸ Se ei ollut saanut tietoa tapahtuneesta sähkeellä, kuten *Uusi Suometar* tai *Helsingfors Dagblad*, vaan lainasi tietonsa ruotsinkielisestä *Morgonbladetista*.¹¹⁹ *Suomalainen Wirallinen Lehti* ilmaisi tämän selkeästi, mikä osoittaa sen olleen vastuullisesti toimiva ja hyviä käytäntöjä noudattanut lehti, olihan se valtion virallinen julkaisu.¹²⁰

Tieto katastrofista saavutti 21.6. ensimmäisen maakuntalehden *Hämäläisen Hämeenlinnassa*. *Hämäläinen* ilmestyi vain kerran viikossa, joten lehdellä voidaan sanoa olleen hyvä tuuri, että tieto saavutti toimituksen juuri ennen sen viikoittaista julkaisua.¹²¹ Ei ollut sattumaa, että *Hämäläinen* uutisoi tapahtumasta vauhdikkaasti, sillä Hämeenlinna sijaitsi rautatien varrella. Tieto pääsi näin kulkeutumaan jo 20. päivän aikana Helsingistä Hämeenlinnaan. Uutinen oli mitä ilmeisimmin kooste *Helsingfors Dagbladin* edellisen päivän uutisesta, sillä siinä esiintyivät kaikki samat tiedot omin sanoin kerrottuna ja tiivistettynä.¹²² Se kuului näin:

Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansamennä tiistaina Tuli. [sic] syttyi Marolan tilan kyökissä kello 9 epp. 20 taloa kaikin irtaimineen on tuhkana. Kylän wiisi kauppiasta ynnä apotheki owat kärsineet suuria wahingoita. Rautatien pysäys paikka, noin wirstan matkaa kylästä, oli lähellä syttyä, tuuli kun lennätti hiiliä sinnekin. Kaksi lasta ja yksi wanha waimo sanotaan palaneen.¹²³

Koostemaisuus selittyy sillä, että alkuperäinen ruotsinkielinen uutinen jouduttiin suomentamaan; oli yleistä, että ruotsinkieliset sisällöt julkaistiin suomeksi hyvinkin tiivistetysti käännettynä.¹²⁴ *Hämäläinen* harjoitti saksijournalismia ainakin osittain hyvätapaisesti, sillä se valitsi aineistosta vain tietyt kohdat ja muokkasi niitä tarpeeksi kääntämisen yhteydessä.

¹¹⁷ *Helsingfors Dagbladin* uutinen eroaa *Uuden Suometaren* vastaavasta muun muassa siten, että se kertoo palon syttymispaikasta, sen sammumisajankohdasta sekä huhusta, jonka mukaan kolme ihmistä olisi kuollut. Emil Saksala, Lahden kylä paloi eilen melkein kokonaan, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14.

¹¹⁸ Hollolan-Lahden kylä on palanut, *Suomalainen Wirallinen Lehti* 21.6.1877.

¹¹⁹ Emil Saksala, Lahden kylän palo, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14.

¹²⁰ Landgren 1988, 361.

¹²¹ *Hämäläisen* ja muiden sanomalehtien numeroiden julkaisuväli on pääteltävissä lehtien päiväysten kautta.

¹²² Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansamennä tiistaina, *Hämäläinen* 21.6.1877.

¹²³ Lahden kylä paloi kokonansamennä tiistaina, *Hämäläinen* 21.6.1877.

¹²⁴ Rantala et al. 2019, 60.

Seuraavien päivien aikana uutinen levisi niin Turkuun, Poriin, Jyväskylään kuin Viipuriinkin: kaikissa näissä neljässä kaupungissa se julkaistiin 23.6. Turussa *Sanomia Turusta* kierrätti aineistoa tehokkaasti ja julkaisi sanatarkan kopion *Hämäläisen* uutisesta.¹²⁵ Tiedon alkuperä oli siis tässä tapauksessa selvä, mutta epävarmaa on, miten tieto Turkuun päätyi. Koska uutisten julkaisuväli oli niin lyhyt, vain kaksi päivää, on nähdäkseni epätodennäköistä, että tieto olisi ehtinyt liikkua fyysisen sanomalehden mukana postissa. Vaihtoehdoksi jää lennättimen avulla välitetty sähkö, mutta on outoa, ettei *Sanomia Turusta* tuonut sitä ilmi uutisessaan; yleensä sähkösanomat mainittiin erikseen.¹²⁶ Porissa samana päivänä ilmestyneen *Satakunnan* uutisen käyttämän tiedon alkuperä oli paljon moninaisempi. Se ei kopioinut mitään yksittäistä uutista sanatarkasti, vaan yhdisteli luultavasti useita lähteitä, lähinnä ruotsinkielisiä *Helsingfors Dagbladia* ja *Suomen Wirallisen Lehden* siteeraamaa *Morgonbladetia*.¹²⁷ Tämä osoittaa, että *Satakunnan* toimituksessa työskenteli kielitaitoinen toimittaja, sillä hän käänsi ja yhdisteli kahta ruotsinkielistä lähdettä keskenään. Lehti myös ilmestyi vain kerran viikossa, kuten *Hämäläinenkin*, joten lähteenä toimineiden sanomalehtien täytyi päätyä Poriin varsin nopeasti, vain kahden vuorokauden aikana. Näin se sai mahdutettua uutisen sopivasti 23. päivän numeroonsa.

Keski-Suomi, jota julkaistiin Jyväskylässä, ilmestyi aikaisempien maakuntalehtien tapaan kerran viikossa. Näin ollen myös se oli onnekas, että lähdemateriaali oli ehtinyt kulkeutua toimitukseen juuri ennen kuin viikoittainen numero meni painoon. Uutinen itsessään oli tiivis yleiskatsaus tapahtuneesta ilman erityisiä yksityiskohtia:

Lahden kylä on kokonaan palanut viime keskiwiikkona. Tuli pääsi valloilleen erästä kodasta ja leweni sieltä niin nopeaan, että pian huomattiin waaran suuruus. Yht'äkkiä olikin koko tiheästi rakennettu kylä tulessa. Meille on kerrottu, että olisi kaksi ihmistäkin palanut, ynnä elukoita, joista mainittakoon koko joukko sikoja.¹²⁸

Merkittävien yksityiskohtien puute tekee *Keski-Suomen* käyttämän lähteen paikantamisesta hankalaa. Palossa kuolleet ihmiset ja sikojen joukko oli mainittu *Helsingfors Dagbladin* 20. ja 21. päivän uutisissa¹²⁹, mutta on omituista, ettei *Keski-Suomen* uutiseen sisällytetty mitään muita tietoja: käytettävissä olisi kuitenkin ollut paljon enemmänkin informaatiota. Tämä

¹²⁵ Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansa mennä tiistaina, *Sanomia Turusta* 23.6.1877.

¹²⁶ Rantala et al. 2019, 62.

¹²⁷ Tulipalo, *Satakunta* 23.6.1877.

¹²⁸ Lahden kylä on kokonaan palanut viime keskiwiikkona, *Keski-Suomi* 23.6.1877.

¹²⁹ Emil Saksala, Lahden kylä paloi eilen melkein kokonaan & Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14–15.

herättää epäilyksen, että *Keski-Suomen* lähteenä olisi ollut joku alkuperäisaineistoon kuulumaton uutinen. Tosin tämäkin vaihtoehto on ongelmallinen, sillä kuolleet ihmiset mainittiin ilmeisesti ensi käden tietoa saaneista lehdistä vain *Helsingfors Dagbladissa*. Myös Viipurissa ilmestynyt *Ilmarinen*, joka itsessään näytti olleen tärkeä lähde muille maakuntalehdille *Hämäläisen* ohella, saksiksi *Satakunnan* tapaan uutisensa kokoon useasta lähteestä.¹³⁰ Tiedon alkuperänä olivat todennäköisesti *Helsingfors Dagblad* ja *Suomalainen Wirallinen Lehti* tai sen siteeraama *Morgonbladet*.

Muutamia päiviä tiedon liikkeellelähden jälkeen ilmestyneet sanomalehdet onnistuivat uutisoimaan palosta varsin nopeasti. Samaa ei voida sanoa Tampereella ilmestyneestä *Tampereen Sanomista*. Se pääsi uutisoimaan katastrofista vasta 26.6., kolme päivää myöhemmin kuin muut eteläisen Suomen maakuntalehdet. *Tampereen Sanomat* ilmestyi kerran viikossa, kuten moni muu maakuntalehti, mutta sen edellinen numero oli tullut painosta 19.6., eli palopäivänä. Uutisen sisältö oli pelkistetty huomioon ottaen, että lehdellä oli monta päivää aikaa vastaanottaa ja parsia kasaan informaatiota. Se kuului näin: ”Tulipaloja. Lahden kylä on Hollolan Lahdella viime tiistaina palanut; kylän 40 talosta jäi ainoastaan neljä jällelle”.¹³¹ Uutinen oli hyvin tiivis, ja ainoa huomattava yksityiskohta siinä oli 40 palaneen ja neljän säästyneen talon mainitseminen. Tämä viittaa siihen, että *Tampereen Sanomat* käytti *Uutta Suometarta* lähteenään, sillä missään muussa aiemmin julkaistussa uutisessa ei tätä yksityiskohtaa ollut mainittu.¹³² Se myös tiivistä huomattavasti jo valmiiksi lyhyttä lähdeään.

Eteläisemmän Suomen jälkeen palosta kerrottiin ensin Joensuussa 29.6. ja sitten Kuopiossa 30.6. Joensuulainen *Karjalatar* olisi voinut päästä uutisoimaan tapahtuneesta jo ennen *Tampereen Sanomia*, ellei sen viikoittainen julkaisu olisi tapahtunut 22.6., eli muutama päivä palon jälkeen. *Karjalatar* erottui eteläisemmästä maakuntalehdistöstä edukseen ilmoitettuaan oikeaoppisesti lähteekseen *Hämäläisen*. Uutinen olikin miltei sanatarkka kopio lähdemateriaalistaan: vain ensimmäistä virkettä oli hieman muokattu edustamaan paremmin myöhempää julkaisuajankohtaa.¹³³ Kuopiolaisen *Tapion*, joka tuli painosta 30.6., tapauksessa on outoa, ettei lehti julkaissut uutista aikaisemmissa numeroissaan 23. tai 27.6. Mahdollisuus tähän olisi julkaisuajataulun puitteissa ollut, sillä lehti ilmestyi kaksi kertaa viikossa.

¹³⁰ Lahden kylä on palanut, *Ilmarinen* 23.6.1877.

¹³¹ Tulipaloja, *Tampereen Sanomat* 26.6.1877.

¹³² Lahden kylä on palanut! *Uusi Suometar* 20.6.1877.

¹³³ Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansa kesäkuun 19 p., *Karjalatar* 29.6.1877.

Esimerkiksi jyvaskyläläisessä *Keski-Suomessa*, joka ei mainittavasti etelämpänä Kuopiota ollut, uutinen julkaistiin jo viikkoa aiemmin.¹³⁴ *Tapion* uutinen oli todennäköisesti saksittu kasaan useammasta lähteestä, ainakin *Helsingfors Dagbladista* ja joko *Ilmarisesta* tai jostakin helsinkiläisestä sanomalehdestä.¹³⁵ Tämä on selitettävissä sillä, että sen toimitukseen oli ehtinyt saapua painopäivään mennessä jo monia lehtiä, jotka kertoivat palosta.

Pohjoisin kaupunki, jossa Lahden palosta uutisoitiin, oli Oulu. Siellä asiasta kerrottiin kahden lehden, *Pohjois-Suomen* ja *Oulun Wiikko-Sanomien* voimin. *Pohjois-Suomi* ennätti uutisoida palosta jo 30.6., eli samana päivänä kuin reilusti etelämmässä ilmestynyt *Tapio*, ja *Oulun Wiikko-Sanomia* vasta viikon päästä 7.7. Molemmat lehdet ilmoittivat hyvien käytäntöjen mukaisesti lähteensä, ja kumpikin uutinen lainasi alkuperäismateriaaliaan sanasta sanaan.¹³⁶ On mielenkiintoista, että vaikka molemmat lehdet käyttivät lähteenään *Ilmarista*, julkaistiin uutinen *Oulun Wiikko-Sanomissa* viikkoa myöhemmin kuin *Pohjois-Suomessa*, vaikka *Oulun Wiikko-Sanomienkin* edellinen numero oli ilmestynyt 30.6. *Ilmarinen* kuitenkin oli saapunut Ouluun viimeistään 29. päivä, joten on mahdollista, että *Oulun Wiikko-Sanomien* toimitus ei ollut saanut sitä käsiinsä ajoissa. Voi myös olla, että tieto kulkeutui *Pohjois-Suomen* toimitukseen jotain muuta kautta nopeammin.

Tiedon kulku ensin Lahdesta sähköellä Helsinkiin ja sieltä eteläisten maakuntien kautta postireittejä pitkin lopulta Ouluun kesti alle kaksi viikkoa. Saksijournalismi oli yleistä 1870-luvun lehdistössä, ja tämä näkyi Lahden palon uutisoinnissa. Usein tiedot joko kopioitiin lehdistä suoraan ilman asianmukaisia lähdeviitteitä tai niitä muokattiin tiivistämällä varsinkin käännosten yhteydessä. Jokaisen maakunnissa julkaistun uutisen alkuperä voidaan jäljittää Helsinkiin, mikä kertoo aikansa tiedonvälitysverkostoista paljon: tekstien uudelleen käytön merkitys verkostoissa oli ensiarvoisen tärkeä. Myös silminnäkiähaastattelujen arvo tiedon tuottajana korostui. Helsinki oli tiedon liikkeellelähden keskus, mutta myös rautatien varrella ja lähellä pääkaupunkia sijaitseva Hämeenlinna toimi tärkeänä tiedonkulun solmukohtana. Muun muassa *Hämäläinen*, *Satakunta* ja *Keski-Suomi* pääsivät uutisoimaan palosta nopeasti, sillä tieto katastrofista saavutti ne juuri ennen viikoittaista julkaisua, kun taas *Tampereen Sanomat* oli muutaman päivän muita jäljessä sen edellisen numeron satuttua ilmestymään

¹³⁴ Lahden kylä on kokonaan palanut viime keskiwiikkona, *Keski-Suomi* 23.6.1877.

¹³⁵ Tulipalo, *Tapio* 30.6.1877; Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 15; Lahden kylä on palanut, *Ilmarinen* 23.6.1877; Hollolan-Lahden kylä on palanut, *Suomalainen Wirallinen Lehti* 21.6.1877.

¹³⁶ *Pohjois-Suomi* ilmoitti lähteekseen *Uuden Suomettaren* ja *Ilmarisen*, *Oulun Wiikko-Sanomia* vain *Ilmarisen*. Lahden kylä on palanut! *Pohjois-Suomi* 30.6.1877; Lahen kylän palo, *Oulun Wiikko-Sanomia* 7.7.1877.

palopäivänä. Tiedon leviämisen tahtia selittää siis lehtien ilmestymistiheys, mutta myös luonnollisesti maantieteellinen sijainti: voidaan sanoa, että mitä lähempänä Helsinkiä paikkakunta sijaitsi, sitä nopeammin siellä uutisoitiin tapahtuneesta. Mielenkiintoinen havainto on myös, että tiedon kulku lähemmäs Lahtea Hämeenlinnaan vei pidempään kuin kauemmas Helsinkiin. Tämä osoittaa lennättimen aikaansaaman tiedonvälityksen murroksen. Suomen sähkösanomatoimisto, joka välitti sanomalehdille uutissähkeitä, perustettiin vuonna 1887.¹³⁷ Jos Lahti olisi palanut kymmenen vuotta myöhemmin, uutinen siitä olisi mitä luultavimmin levinnyt nopeammin ja laajemmalle kuin vuonna 1877.

3.2 Uutisten kielenkäyttö – Katastrofaalisuuden ilmeneminen lehtien sivuilla

Vaikka paloa koskeneet uutiset olivat usein niukkasanaisia ja saattoivat tuntua siltä, että ne herättivät enemmän kysymyksiä kuin tarjosivat vastauksia, sisälsivät ne silti runsaasti kielellisesti kiinnostavia näkökulmia. Sillä, mitä rajallisen palstatilan ja toimituksellisten resurssien puitteissa oli mahdollista asiasta kertoa, oli tietenkin suuri vaikutus lukijoille muodostuneisiin mielikuviin. Koska Lahden palo oli eittämättä katastrofaalinen onnettomuus, onkin kiintoisaa suunnata katse keinoihin, joiden avulla eri sanomalehtien uutisissa pyrittiin rakentamaan kuvaa palosta nimenomaan katastrofina. Sanomalehdet olivat alkaneet kiinnostua onnettomuuskuvauksista 1800-luvulla teollistumisen myötä, jolloin suhde onnettomuuksiin muuttui.¹³⁸ Lahden palo siis sattui aikana, jolloin lukijakuntaankin vetosivat kuvaukset katastrofeista.

Palon aiheuttamien tuhojen laajin kuvaus oli *Helsingfors Dagbladin* paikan päälle Lahteen lähettämän erikoiskirjeenvaihtajan käsialaa. Se on myös nykytutkimukselle tärkeä lähde koskien kylän palon jälkeisiä oloja. Raportti kirjoitettiin palon jälkeisenä päivänä 20.6. sekä silminnäkijöitä haastatellen että omia havaintoja tehden.¹³⁹ Aluksi kirjeenvaihtaja kuvaili kylää, tai oikeastaan paikkaa, missä se oli sijainnut, sillä ”[–] nyt näkyy sieltä vain palaneiden savupiippujen metsä ja niiden välistä vielä nousee savua sieltä täältä”.¹⁴⁰ Tämän jälkeen spekulointia syytymisestä ja kuvattiin kylän nopeaa tuhoutumista ahneiden liekkien armoilla. Sitten kirjeenvaihtaja korosti muun muassa läheisen Vesijärven rannasta apuun tulleiden työntekijöiden sankarillisia sammutustoimia – ja vähätteli kyläläisten osuutta. Heistä maalattiin kuva lamaantuneina ja pelastustöihin kykenemättöminä sivustaseuraaajina.

¹³⁷ Leino-Kaukiainen 1988, 428.

¹³⁸ Salmi 1996, 30–31.

¹³⁹ Takala 1999, 46.

¹⁴⁰ Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14.

Seuraavaksi oikaistiin päivää aiemmassa uutisessa julkaistu huhu, jonka mukaan kolme ihmistä olisi kuollut. Raportin loppupuolella kirjeenvaihtaja siirtyi etsimään positiivisia asioita. Hän kertoi, miten katastrofaalisesta tilanteesta huolimatta kaikki olivat saaneet katon päänsä päälle, minkä lisäksi pelot olivat säästyneet palolta. Myös yhteisöllisyyttä tuotiin esiin kertomalla, kuinka lähikylistä saapui talonpoikia auttamaan hädän keskellä. Viimeiseksi maalailtiin tulevaisuudennäkymiä mahdollisesta kaupungista, joka paikalle voitaisiin rakentaa ja päätettiin raportti optimistiseen sävyyn toteamalla, että onneksi ei ollut talvi, jolloin kodittomien majoittaminen olisi ollut vaikeampaa.¹⁴¹

Raportti ei ollut katastrofaalisuudella retosteleva, sensaatiohakuinen kuvaus tapahtumasta, vaan varsin hillitty ja suurelta osin tunnetuille faktoille ja loogiselle päättelylle perustunut selonteko. *Helsingfors Dagbladin* tarkoituksena oli selvästi luoda informatiivinen tilannekatsaus: olihan se Suomen johtava lehti ja journalistinen esikuva muille, jolloin velvollisuudentunne toimia nopeasti ja totuudenmukaisesti oli vahva.¹⁴² Toisaalta raportti auttoi yksityiskohtaisuudellaan lukijaa kuvittelemaan tapahtunutta eläväisemmin, mikä voidaan nähdä omanlaisenaan keinona tehostaa sen katastrofaalisuutta. Osaltaan siinä kuvastui myös tunteellisuus, joka on mahdollista tulkita tehokeinona pyrkimyksille herättää lehden lukijoissa myötätuntoa katastrofissa kaikkensa menettäneitä ihmisraukkoja kohtaan. Sankaritarinat Vesijärven rannasta ja lähikylistä saapuneista sammuttajista ja apureista voimistivat mielikuvia pienen ja sympaattisen kylän taistelusta yhteistä vihollista, liekkimerta vastaan. Myös positiiviset näkymät mahdollisesti tulevaisuudessa paikalle rakennettavasta kaupungista ilmensivät kirjeenvaihtajan tavoitteita saada kyläläisten tulevaisuus näyttämään valoisammalta kääntämällä huomio katastrofaalisuudesta toiveikkuudeksi. Tällä kirjeenvaihtaja halusi mahdollisesti kyseenalaistaa, oliko katastrofi sittenkään onnettomuus. Ehkä kyseessä olikin onnenpotku, jos sitä vain osasi katsoa oikeanlaisesta näkökulmasta.

Helsingfors Dagbladia selväpiirteisemmin katastrofaalisuutta uutisessaan toi maakuntalehdistä esiin *Ilmarinen*, joka käytti lähteenään luultavasti helsinkiläisiä uutisia.¹⁴³ Artikkelisi sisälsi kaksi osuutta: ensimmäisessä kerrottiin pääpiirteittäin, mitä oli tapahtunut.¹⁴⁴ Jälkimmäinen osuus oli monisanaisempi, ja siinä kuvailtiin palon aiheuttamia katastrofaalisia tuhoja:

¹⁴¹ Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14–15.

¹⁴² Landgren 1988, 296–297.

¹⁴³ Ks. tämän tutkielman sivu 24.

¹⁴⁴ Lahden kylä on palanut, *Ilmarinen* 23.6.1877.

Wahingon suuruutta ei käy vielä arvaaminen, mutta ylen suuri se on ja tuntuu sitäkin raskaammaksi wahingon kärsineille syystä että suurin osa tulen uhriksi joutuneesta omaisuudesta ei ollut palowakuutettu. Eikä ainoastaan kylä löytänyt perikatoansa, vaan vieläpä kylän pelotkin tulivat siihen tilaan poltetuiksi, ettei niiden nykyisestä laihosta ole hedelmää toiwomista. Wähemmässä kuin seitsemässä tunnissa kadotti useampi sata henkilöä monenwuotisella hiellä ja waiwalla kootun omaisuutensa ja owat tätä nykyä ilman kotia ja toiwoa saada pellostansakaan edes jokapäiwäistä leipää.¹⁴⁵

Ilmarisella oli siis erilainen lähestymistapa katastrofaalisuuden kuvaamiseen kuin *Helsingfors Dagbladin* raportissa, sillä *Ilmarisen* uutisessa lukijalle luotiin synkkä ja lohduton kuva tapahtuneesta. On kiintoisaa huomata, miten näiden kahden uutisen asennoitumiset erosivat. Siinä missä *Helsingfors Dagblad* totesi faktoihin perustuen, että palanutta omaisuutta oli vakuutettu yhteensä 138 000 markalla, loi *Ilmarinen* käsityksen valtavasta taloudellisesta katastrofista. Peltojen palossa kärsimien vahinkojen mittasuhteetkin olivat ristiriidassa: *Ilmarinen* viittasi peltojen tuhoutuneen vakavasti, kun taas *Helsingfors Dagbladin* mukaan ne eivät kärsineet juuri lainkaan vahinkoa. Helsingkiläislehti suhtautui maltillisemmin kotinsa menettäneiden hätään kuin *Ilmarinen*, joka maalaili pahaenteisiä mielikuvia epäonnisia asukkaita odottavasta surullisesta kohtalosta, jopa nälänhädästä.¹⁴⁶ Voidaankin tulkita, että *Ilmarisen* uutisen kaltaiset onnettomuuskuvaukset eivät ole vain kertomuksia tapahtuneista katastrofeista, vaan niissä on myös tulevaisuuteen suuntautuva aspekti.

Kysymyksiä herättääkin se, tiesikö *Ilmarisen* toimitus, ettei heidän uutisensa sisältö välttämättä ollut aivan totuudenmukainen. Epätarkkuuksia esimerkiksi palopäivän ja tuhoutuneiden rakennusten määrän suhteen ilmeni maakuntalehdistössä jonkin verran, mutta ne johtuivat yleensä tahattomista erehdyksistä, kuten väärinymmärryksistä ja käänkösvirheistä.¹⁴⁷ Tietävästi *Ilmarisen* käyttämissä lähteissä ei palon jälkimainingeista puhuttu yhtä dramaattiseen ja laveaan sävyyn, joten on mahdollista, että toimituksessa haluttiin tarkoituksellisesti korostaa katastrofin traagisuutta ja näin tehdä uutisesta houkuttelevampi. Tunteita herättävällä kuvauksella katastrofin aiheuttamista tuhoista

¹⁴⁵ Lahden kylä on palanut, *Ilmarinen* 23.6.1877.

¹⁴⁶ Emil Saksala, Matkalta Lahden palopaikalle, *Suur-Hollola* 1–2/1967, 15; Lahden kylä on palanut, *Ilmarinen* 23.6.1877.

¹⁴⁷ Esimerkiksi *Pohjois-Suomi* oli *Uutta Suometarta* lainatessaan sekoittanut palopäivän ja lähteensä julkaisupäivän keskenään, ja ilmoittanut näin palon tapahtuneen 20.6. *Keski-Suomi* puolestaan, käytettyään todennäköisesti lähteenään jotain ruotsinkielistä lehteä, kertoi palon tapahtuneen menneenä keskiviikkona, mikä ei pitänyt paikkaansa. Epäselvyyksiä oli myös palaneiden talojen määrässä: puhuttiin sekä 20 että 40 palaneesta talosta. Lahden kylä on palanut! *Pohjois-Suomi* 30.6.1877; Lahden kylä on kokonaan palanut viime keskiviikkona, *Keski-Suomi* 23.6.1877; Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansa mennä tiistaina, *Sanomia Turusta* 23.6.1877; Tulipaloja, *Tampereen Sanomat* 26.6.1877.

lukijoiden huomio pyrittiin vangitsemaan ja voimistamaan heidän mielikuviaan tapahtumasta. Huomionarvoista on, että *Ilmarinen* oli aineiston ainoa maakuntalehti, joka näin värikkäin sanankääntein kuvaili palon katastrofaalista luonnetta, eikä vain kopioinut lähteitään saksijournalismin hengessä. Lopulta *Ilmarisen* uutinen päätyi jopa Ouluun asti, jossa kaupungin molemmat sanomalehdet kopioivat sitä sanatarkasti, ehkä juuri sen eloisan onnettomuuskuvauksen ansiosta.¹⁴⁸

Muun maakuntalehdistön lyhyet uutiset, jotka perustuivat vain välittömille, usein hatarille tiedoille ja olivat toisinaan yhdistelmä useampaa lähdettä, ilmensivät katastrofaalisuutta omalla tavallaan: mitä suppeampia ja epämääräisempiä ne olivat, sitä enemmän niissä jätettiin mystisyyden varjoon. On mahdollista päätellä, että asiasta vähemmän kertomalla jätettiin näin enemmän tilaa lukijan omalle mielikuvitukselle koskien niitä kauheuksia, joita Lahdessa on voinut tapahtua. Sekä pitkillä onnettomuuskuvauksilla että tiiviillä uutisilla voidaankin nähdä olevan omanlaisensa keinot luoda katastrofinomaisuutta. Eläväinen kuvittelu tarkkojen yksityiskohtien avulla luo erilaista katastrofaalisuuden tuntua kuin epätietoisuuteen jättävä uutinen, joka antaa lukijan mielikuvitukselle tilaa täyttää siihen jääneet aukot. Kuten katastrofien historiaa tutkinut Hannu Salmi toteaa, suuret onnettomuudet ovat aina kutkuttaneet ihmisten mielikuvitusta, ja niiden kuvittelu on herättänyt muun muassa kuolemanpelkoa.¹⁴⁹ Lahden palo ei lukijoissa varmaankaan herättänyt henkilökohtaista kuolemanpelkoa, mutta sai ehkä ajattelemaan oman elämän rajallisuutta ja samankaltaisissa hökkelikylissä eläneiden yhteisöjen haurautta. Ehkä se palautti mieleen muiden kylien ja kaupunkien kohtalot, jotka olivat aiemmin kohdanneet saman katastrofin.

¹⁴⁸ Lahden kylä on palanut! *Pohjois-Suomi* 30.6.1877; Lahen kylän palo, *Oulun Wiikko-Sanomia* 7.7.1877.

¹⁴⁹ Salmi 1996, 9.

4 Yhteenveto

Katastrofilla on käsitteenä useita merkityksiä. Vaikka nykykielessä katastrofista ja onnettomuudesta puhutaankin lähes synonyymeinä, ei niiden yhteys ole historiassa ollut niin yksioikoinen. Jo Aristoteles aikanaan näki katastrofin nimenomaan käännekohtana – joko onnettomuuteen tai onneen. Käsitteen monimerkityksisyys näkyy myös klassisissa tarinoissa, joissa hyvät ja pahat hahmot kohtaavat lopussa erilaisen katastrofin: hyvien uskollisuus palkitaan, kun taas pahat saavat palkkansa. Voidaankin puhua Aristoteleen draamateorian mukaisesti juonenkäänteestä, jossa dramaattiset jännitteet laukeavat.¹⁵⁰ Myös Lahden paloa voidaan näin puolitoista vuosisataa sen jälkeen katsella aristoteelisten lasien läpi ja todeta, että vaikka se epäilemättä näyttäytyi aikalaisille tuhoisana onnettomuutena, toimi katastrofi lopulta käänteenä parempaan. Se johti Lahden kokonaan uuteen kehitysvaiheeseen ja taloudelliseen nousukauteen.

Moni saattaa tahattomasti ajatella, ettei Lahdella ollut historiaa ennen kaupunkioikeuksien ansaitsemista vuonna 1905. On kuitenkin tärkeää huomioida ne monet vaiheet ja kehityskulut, jotka Lahti ja sen asukkaat vuosisatojen aikana kävivät läpi. Kylän palo vuonna 1877 on luultavasti merkittävin yksittäinen Lahtea muovannut tapahtuma. Se pitkälti mahdollisti paikkakunnan kehittymisen seuraavien vuosikymmenten aikana kukoistavaksi kaupungiksi.¹⁵¹ Palo toimi vedenjakajana uuden ja vanhan elämänmuodon välillä, ja pysyi aikalaisien mielissä pitkään. Katastrofin merkittävydestä huolimatta siitä on jäänyt meille harmillisen vähän alkuperäislähteitä: ne rajoittuvat lähinnä tässä tutkielmassa käytettyihin muistitietoaineistoon ja uutisartikkeleihin. Ne ovat loppujen lopuksi suppeita aineistoja ja paljastavat vain pintaraapaisun katastrofista ja sen vaikutuksista aikalaisiin.

Varsinkin muistitietoaineisto vaati paljon tulkintaa asettamieni tutkimuskysymysten raameissa, sillä haastateltujen muistot olivat fragmentaarisia ja todistajanlausuntomaisia. Halusin kuitenkin tutkia heidän kokemuksiaan, sillä uskoin löytäväni vastauksia kysymyksiini raporttimaisistakin muistoista. Niistä löytyikin runsaasti sekä jaettuja että joukosta poikkeavia kokemuksia. Kaikki haastatelluista olivat yksilöitä, jotka tulkitsivat tapahtumia omista näkökulmistaan. Yllättävää oli, ettei palon katastrofaalisuus korostunut muistitietoaineistossa yhtä paljon, kuin voisi olettaa. Palon silminnäkijät kertoivat siitä jopa huolettoman tuntuisesti, mikä herätti kummastusta. Kepeä kerronta johtui kuitenkin nähdäkseni siitä, etteivät

¹⁵⁰ Salmi 1996, 21.

¹⁵¹ Hassinen 1999, 35.

haastattelijan asettamat kehykset suoneet sijaa itse kokemuksen pohdiskelulle, vaan ohjasivat haastateltuja kertomaan lähinnä näköhavainnoistaan ja siitä, mitä he tekivät. Nykyaikainen muistitietotutkimus olisi epäilemättä tuottanut tarkoituksenmukaisempia vastauksia kysymyksiin katastrofin kokemisesta.

Uutisartikkelitkin tarjosivat mielekkäitä vastauksia lähestymistapani huomioiden. Uutiset kuvastivat hyvin aikakauden käytäntöjä saksijournalismin ja tiedon uudelleenkäytön kautta. Tiedon leviämistä oli kiintoisaa selvittää puutteellisten lähdetietojen tehdessä tiedon alkuperän hahmottamisesta haastavaa ja joskus tulkinnanvaraista. Sanomalehdissä esiintyneet katastrofikuvaukset vaihtelivat runsaasti. Helsinkiläinen *Helsingfors Dagblad* pidättäytyi maanläheisessä ja faktapohjaisessa kuvauksessa, kun taas esimerkiksi Viipurissa ilmestynyt maakuntalehti *Ilmarinen* dramatisoi katastrofia ja korosti lukijoilleen sen aiheuttamia tuhoja ja ihmisten synkkiä kohtaloita. Moni muu maakuntalehti tyytyi kopioimaan usein valmiiksi lyhyttä lähdemateriaaliaan sanatarkasti, eikä värittänyt uutistaan mitenkään. Eri sanomalehtien kielellisissä ratkaisuisa oli siis paljon hajontaa, mikä osaltaan toi ilmi lehdistön onnettomuuskuvausten merkityksen katastrofien kuvittelussa.

Huolimatta Lahden palon merkityksestä yhtenä paikkakunnan historian avaintapahtumana siitä on valitettavan vähän tutkimusta. Aiemmat tutkimukset keskittyvät joko paloa edeltäneeseen tai sen jälkeiseen aikaan, eikä itse palolle ilmiönä ole jäänyt nykytutkimuksessa paljoakaan tilaa.¹⁵² Tutkimusteni tulokset ovat siinä suhteessa merkittäviä, ettei kukaan ole tietääkseni aiemmin analysoinut Lepistön keräämää muistitietoaineistoa tai palosta julkaistuja sanomalehtiuutisia yhtä kattavasti tai samasta näkökulmasta. Kokonaisuutena voidaan todeta, että Lahden kylän palo oli koettuna katastrofina monisyinen tapahtuma, jonka uutisointi noudatteli ajan käytäntöjä. Aiheen tiimoilta riittää paljon tutkittavaa: mielenkiintoisia näkökulmia voisi löytyä esimerkiksi vertailemalla Lahden paloa muiden 1800-luvun tulipalojen kanssa tai liittämällä sen uutisoinnin osaksi yleistä 1800-luvun jälkipuoliskon suomalaista katastrofiuutisointia. Muistitietoaineistoa on mahdollista käyttää hyödyksi monilajista tai tunteiden historiaa käsittelevissä tutkimuksissa.

¹⁵² Ks. Esim. Seppänen & Väisänen 2022, 13–45; Hoppu 2022, 143–157.

Lähteet

Alkuperäisaineisto

Julkaisematon haastattelu- ja muistitietoaineisto

Lahden museot, Lahti (LM)

- Perinnearkisto (PA), Kuvakokoelmat, Lahti-Seura (Sirkka Lepistö)

Aaltonen, Amanda. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Grönqvist. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Kölli, Sakari. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Johansson, Vilhelmiina. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Lindqvist, Emilia. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Marola. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Nurminen. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Palèn. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Palin. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Perttula, Edla. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Pihlman, Hanna. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Pöysälä. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Rantala. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Rissanen. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Ronnila. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Ryynänen. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Sivèn. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Talvinen. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Tammisto. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Vilander. Haast. Sirkka Lepistö 1947.

Sanomalehdet

Hollolan-Lahden kylä on palanut. *Suomalainen Wirallinen Lehti* 21.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/417303?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansamennä tiistaina. *Hämäläinen* 21.6.1877, 1.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/387124?page=1> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä Hollolassa paloi kokonansa mennä tiistaina. *Sanomia Turusta* 23.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/482649?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä on kokonaan palanut wiime keskiwiikkona. *Keski-Suomi* 23.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/422833?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä on palanut. *Ilmarinen* 23.6.1877, 1.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/431197?page=1> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä on palanut! *Pohjois-Suomi* 30.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/91882?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä on palanut! *Uusi Suometar* 20.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/426627?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahden kylä paloi kokonansa kesäkuun 19 p. *Karjalatar* 29.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/448024?page=2> [haettu 10.4.2024].

Lahen kylän palo. *Oulun Wiikko-Sanomia* 7.7.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/70707?page=2> [haettu 10.4.2024].

Saksala, Emil: Lahden kylä paloi eilen melkein kokonaan. *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14.

Saksala, Emil: Matkalta Lahden palopaikalle. *Suur-Hollola* 1–2/1967, 14–15.

Tulipaloja. *Tampereen Sanomat* 26.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/460610?page=2> [haettu 10.4.2024].

Tulipalo. *Satakunta* 23.6.1877, 3.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/431843?page=3> [haettu 10.4.2024].

Tulipalo. *Tapio* 30.6.1877, 2.

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/441225?page=2> [haettu 10.4.2024].

Tutkimuskirjallisuus

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina: Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä.

Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006, 25–48.

Hakkarainen, Heidi, Kurvinen, Heidi, Paju, Petri, Salmi, Hannu & Sorvali, Satu: Digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet lähdeaineistona. *Kulttuurihistorian tutkimus: Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan.* Toim. Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo & Marika Räsänen. Kulttuurihistoria 17. Kulttuurihistorian seura, Turku 2022, 105–124.

Hassinen, Esa: Lahden kylä. *Nuoren kaupungin pitkä historia: Tutkimuksia Lahden menneisyydestä.* Toim. Hannu Takala & Hannu Poutiainen. Lahden kaupunginmuseo, Lahti 1999, 20–37.

Heinonen, Jouko: *Lahti: Raittikylästä maakuntakeskukseksi.* Toim. Heikki Mantere. Lahden kaupunginmuseo, Lahti 1985.

Hoppu, Tuomas: Murrosaikojen Lahti. *Hyvä paikka: Aikakaaria Päijät-Hämeen historiaan.* Toim. Hannu Takala, Sini Ojala, Ilkka Kuhanen & Anu Lahtinen. Lahden historiallisen museon julkaisuja 15. SKS Kirjat, Helsinki 2022, 143–157.

Huovila, Marja: Rautatieverkoston merkitys Lahden kylän ja kauppalan kehitykseen. *Raittikylästä kaupungiksi: Lahden kehitys ja elämänmuodon muutos keskiajalta 1900-luvun alkuun.* Toim. Liisa Seppänen & Hannu Takala. Lahden historiallisen museon julkaisuja 14. Lahden museot, Lahti 2022, 125–138.

Järvinen, Olli: *Lahti ennen meitä: Kylä- ja kauppalakauden vaihteita.* Arvi. A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1965.

Kalela, Jorma: Muistitiedon näkökulma historiaan. *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä.* Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006, 67–92.

Kivilaakso, Katri, Pesonen, Pete & Taavetti, Riikka: Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos.* Toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1478. SKS, Helsinki 2022, 88–114.

Kivimäki, Ville: Reittejä kokemushistoriaan – Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa. *Eletty historia: Kokemus näkökulmana menneisyyteen.* Toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen. Vastapaino, Tampere 2019, 9–38.

Kurvinen, Heidi: Naisjournalismikeskustelu 1980-luvun lopun Suomessa.

Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos. Toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1478. SKS, Helsinki 2022, 355–365.

Landgren, Lars: Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. *Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905.* Käänt. Jaakko Kerkkonen. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 267–420.

Laurén, Kirsi & Jaago, Tiiu: Trauma, muistitieto ja kertomuksen tutkiminen.

Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos. Toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1478. SKS, Helsinki 2022, 160–185.

Leino-Kaukiainen, Pirkko: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. *Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905.* Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 421–632.

Meinander, Henrik: Tommila, Päiviö. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:skg-001474> [haettu 27.3.2024].

Oiva, Mila, Nivala, Asko, Salmi, Hannu, Latva, Otto, Jalava, Marja, Keck, Jana, Martínez Domínguez, Laura & Parker, James: Spreading News in 1904: The Media Coverage Of Nikolay Bobrikov's Shooting. *Media History* 4/2020, 391–407. Verkkoartikkeli. <https://doi.org/10.1080/13688804.2019.1652090> [haettu 10.3.2024].

Porri, Sirkka: Nälkävuodet ja Lahden kylän palo. *Meillä Lahdessa: Muistoja omasta elämästä.* Toim. Pekka Laaksonen. Karisto Oy, Hämeenlinna 1997, 15–25.

Portelli, Alessandro: Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä.* Käänt. Turun yliopiston englannin kääntämisen ja tulkkauksen opiskelijat, Salla Kivilaakso-Mendes & Saana Viertomanner. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006, 49–64.

Pöysä, Jyrki: *Lähiluvun tieto: Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen.* Kultaneito XVII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2015.

Rantala, Heli, Salmi, Hannu, Nivala, Asko, Paju, Petri, Sippola, Reetta, Vesanto, Alekski & Ginter, Filip: Tekstien uudelleenkäyttö suomalaisessa sanoma- ja aikakauslehdistössä 1771–1920: digitaalisten ihmistieteiden näkökulma. *Historiallinen Aikakauskirja* (117) 1/2019, 53–67.

- Repo, Päivi: Elämää Lahden kylässä ja kauppalassa. *Hyvä paikka: Aikakaaria Päijät-Hämeen historiaan*. Toim. Hannu Takala, Sini Ojala, Ilkka Kuhanen & Anu Lahtinen. Lahden historiallisen museon julkaisuja 15. SKS Kirjat, Helsinki 2022, 129–142.
- Saksala, Emil: Lahden kylän palo. *Suur-Hollola 1–2/1967*, 14–15.
- Salmi, Hannu: Johdanto. *Lopun alku: Katastrofien historiaa ja nykypäivää*. Toim. Hannu Salmi. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 39. Turun yliopisto – Yleinen historia, Turku 1996, 7–11.
- Salmi, Hannu: Lissabonin maanjäristyksestä Estonian katastrofiin: onnettomuus uutisointi ja ”tulevan pahan pelko”. *Lopun alku: Katastrofien historiaa ja nykypäivää*. Toim. Hannu Salmi. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 39. Turun yliopisto – Yleinen historia, Turku 1996, 21–40.
- Salmi, Hannu: *Tunteiden palo: Turku liekeissä 1827*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2022.
- Seppänen, Liisa: Johdanto. *Raittikylästä kaupungiksi: Lahden kehitys ja elämänmuodon muutos keskiajalta 1900-luvun alkuun*. Toim. Liisa Seppänen & Hannu Takala. Lahden historiallisen museon julkaisuja 14. Lahden museot, Lahti 2022, 7–12.
- Seppänen, Liisa & Väisänen, Tuija: Lahden kylä ennen 1800-lukua. *Raittikylästä kaupungiksi: Lahden kehitys ja elämänmuodon muutos keskiajalta 1900-luvun alkuun*. Toim. Liisa Seppänen & Hannu Takala. Lahden historiallisen museon julkaisuja 14. Lahden museot, Lahti 2022, 13–45.
- Takala, Hannu: Esipuhe. *Raittikylästä kaupungiksi: Lahden kehitys ja elämänmuodon muutos keskiajalta 1900-luvun alkuun*. Toim. Liisa Seppänen & Hannu Takala. Lahden historiallisen museon julkaisuja 14. Lahden museot, Lahti 2022, 5–6.
- Takala, Hannu: Kuka poltti Lahden kylän? *Nuoren kaupungin pitkä historia: Tutkimuksia Lahden menneisyydestä*. Toim. Hannu Takala & Hannu Poutiainen. Lahden kaupunginmuseo, Lahti 1999, 38–52.
- Tommila, Päiviö: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. *Suomen lehdistön historia 1: Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Toim. Päiviö Tommila. Kustannuskiila Oy, Kuopio 1988, 77–265.
- Ukkonen, Taina: Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. SKS, Helsinki 2006, 175–198.

Vehkalahti, Kaisa & Jouhki, Essi: Lapsuuden ja nuoruuden historian näkökulmia muistitietotutkimukseen. *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos*. Toim. Ulla Savolainen & Riikka Taavetti. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1478. SKS, Helsinki 2022, 366–391.

Vesala, Riitta: Lahden ominaispiirteet ja alueen muinaistieteelliset tutkimukset – nuoren kaupungin pitkä historia. *Nuoren kaupungin pitkä historia: Tutkimuksia Lahden menneisyydestä*. Toim. Hannu Takala & Hannu Poutiainen. Lahden kaupunginmuseo, Lahti 1999, 208–213.

Verkkosivusto

Wikipedia. *Suomen kylät*. Hakusanat: Asumusryhmiin perustuvat kylätyypit.

https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_kyl%C3%A4t [haettu 9.4.2024].